

УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО
ФАКУЛТЕТ „УПРАВЛЕНИЕ И АДМИНИСТРАЦИЯ”
КАТЕДРА “РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ”

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

РАЗВИТИЕ НА МАЛКИТЕ И СРЕДНИ ПРЕДПРИЯТИЯ КАТО ФАКТОР ЗА ПОВИШАВАНЕ НА РЕГИОНАЛНАТА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ

за присъждане на образователната и научна степен “доктор”
в професионално направление 3.7 Администрация и управление,
научна специалност „Администрация и управление (Регионално
развитие)“

Докторант
Иван Кочев

Научен ръководител
доц. д-р Георги Николов

София, 2020

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност на темата

В съвременните условия на глобализация на икономиката, развитието на предприемачеството и на предприятията е изправено пред редица актуални проблеми и бъдещи предизвикателства. В стопанската практика съществуват набор от примери за предприятия, които реализират големи печалби благодарение на прогнозиране на измененията в конкурентната среда и на своите вътрешни възможности, както и на правилен избор на оптимална стратегия за повишаване на конкурентоспособността на предприятието. От друга страна се наблюдават многобройни примери за обратното. Ето защо разработването и прилагането на адекватни конкурентни стратегии са важна предпоставка за постигане на конкурентни предимства и успех в съперничеството с конкурентите на пазара. Управлението на конкурентоспособността на предприятието се осъществява в условия на висока степен на неопределеност на външната среда и на отслабване на сигналите от конкурентната среда. Това изправя системата за управление на конкурентоспособността на предприятието пред съществени затруднения свързани с нейното информационно осигуряване с навременна, достатъчна по обем, надеждна и достоверна информация.

Актуалността на темата на изследването се определя от съществуващата необходимост за управление на конкурентоспособността с цел постигане и поддържане на конкурентни предимства и на успех в конкурентната борба, устойчив растеж и икономически просперитет на предприятията в региона и в този смисъл повишаване на конкурентоспособността и инвестиционната привлекателност на регионалната икономика в своята цялост. С огромна важност и значение е анализа и оценката на конкурентоспособността на предприятието за осигуряване в оптимална времева перспектива на необходимата за ефективното функциониране, система за управление на конкурентоспособността. Подобен механизъм би могъл да е ефективен само при наличието на достатъчна, надеждна и достоверна информация.

Съществуващата обективна нужда от разработване на научно-обоснована и практически приложима методическа рамка за емпирично изследване на конкурентоспособността на предприятията, налага изискването за провеждане на емпирични изследвания. Подобна методическа рамка е насочена към проучване на

конкурентоспособността на предприятията от конкретен сектор, регион и т. н. Въз основа на анализ на получените емпирични данни и произтичащите от тях резултати следва да се осъществява обективна оценка както на отделни аспекти, така и на конкурентоспособността на изследваните предприятия като цяло.

2. Обект и предмет на изследването

Обект на изследване в дисертационния труд е конкурентоспособността на предприятието. **Предмет** на изследване е област Благоевград от гледна точка на извеждане на регионалната специфика в конкурентоспособността на предприятията в териториалната единица.

3. Изследователска теза

Основната теза на настоящия дисертационен труд, възприета от автора на изследването е, че динамиката и равнището на конкурентоспособността на предприятието зависи от конкурентния потенциал и влиянието на определящите външни фактори. Основната теза се доказва посредством две работни хипотези. **Хипотеза 1** твърди, че факторите, с определящо влияние върху равнището на конкурентоспособността в регионален план могат да бъдат измерени в динамичен ред, влияещи се от регионалната конюнктура. Това следва да благоприятства за подобряване и повишаване на конкурентоспособността на отделните предприятия при създаване на благоприятна среда и обратното, да действа стагниращо при влошена конюнктура на регионалното развитие. Подобно прогнозиране ще способства за осъществяването на по-добър контрол върху производителността и дейността на предприятието и адаптиране на стратегическата визия към непрестанно променящите се условия на обкръжаващата среда. В продължение на оценката на регионалния потенциал може да се изведе и **хипотеза 2**, според която посредством регионални политики и набор от политически лостова, би могло да се повлияе върху реализирането на конкурентоспособния потенциал на отделните регионални предприятия, като така се повиши конкурентоспособност на регионалната икономиката.

4. Цел и задачи на дисертационния труд

Целта на дисертационния труд е да се установи доколко развитието на малките и средни предприятия е фактор за повишаване на регионалната конкурентоспособност на ниво област в Република България. Фокусът на дисертационното изследване е съсредоточен върху област Благоевград, където чрез провеждане на емпирични изследвания на конкурентоспособността са проследени особеностите в развитието на малките и средни предприятия в зависимост от функционираща регионална среда.

За постигане на целта на изследването, авторът си поставя следните **изследователски задачи:**

- Дефиниране на основните теоретико-методологически въпроси на конкурентоспособността на предприятието;
- Характеризиране на фундамента на концепцията за управление на конкурентоспособността на предприятието;
- Извеждане на основните характеристики на съдържанието на отделните компоненти на системата за анализ и оценка на регионалната конкурентоспособност;
- Разработване на методическа рамка за емпирично изследване, както на конкурентоспособността на отделното предприятие, така и за конкурентоспособността на регионалната икономика като цяло;
- Апробиране, за целите на практическо емпирично изследване на конкурентоспособността на конкретни регионални предприятия по разработената методическа рамка.

5. Методологична, информационна и теоретична основа на изследването

Постигането на основната цел и решаването на изследователските задачи е извършено посредством диалектическият, системният и абстрактно-логическият подход. За провеждането на изследването е използван метода на системния анализ (анализ на обекта, представен като система). Основните цели на провеждането му в конкретния случай се свеждат до извеждане и обосноваване на тенденциите в развитието на изследваните явления и процеси, което е последвано от ситуационен анализ. С приложението му ще се направи характеристика на състоянието на изследваните предприятия към определен момент или за определен период. В зависимост от потребностите на управлението чрез система от показатели ще се характеризират състоянието на конкурентоспособността и на предприятието в сектора. В труда съществено място има и сравнителен анализ. Чрез него се правят определени изводи за мястото на предприятието в отделните сектори по отношение на финанси, инвестиционна активност, пазарно присъствие и т.н. За целта се прилагат сравнителни оценки на основни параметри на конкурентоспособност на предприятията. Важен момент в изследването има и диагностичния анализ. Използва се за задълбочено изследване на условията и факторите, които са довели до констатираното състояние на предприятието. При провеждането му на първо място ще се определят основните показатели, които дават обобщена характеристика на конкурентоспособността на

предприятието. След това ще се определят основните фактори, за които се счита, че ще определят равнището на конкурентоспособност. В дисертационния труд е използван и конструктивен метод. Този метод се прилага за разработване на конструкция (модел) за структуриране на определени управленски подходи и инструменти при функциониране на стопанските единици. Чрез този метод отделните елементи се сглобяват в единно цяло, като по този начин се създава възможност за реализиране на синергичен ефект. Съществена роля има статистическия методи. Чрез тези методи се изследват свойствата на изучаваната съвкупност и се тестват изследователските хипотези. За създаването на базата данни и обработката на информацията е използван SPSS, а за нагледното графично представяне на резултатите EXCEL на Microsoft.

За обезпечаването на теоретичния и методологичен фундамент на настоящето изследване е използвана специализирана литература по предмета на изследването, трудове на български и чужди автори; анкетни карти за проведеното от автора анкетно проучване на ръководители на предприятия, разположени на територията на Благоевградска област. Запитването е осъществено през 2019, както са взети предвид и годишните финансови отчети на тези предприятия за същия период.

Количественият анализ в дисертационния труд се състои в приложението на съвременни методи и техники на анализа на времеви редове към наличните масиви от статистически данни. Разгледани са някои връзки между основни статистически макроикономически и регионални показатели, с цел идентификация на факторите, които доказват или отхвърлят основната теза на изследването.

Следва да се отбележи, че съществуващите публикации по тематиката на регионалната конкурентоспособност на предприятията не са достатъчни за да обхванат актуалните проблеми и да анализират бъдещите предизвикателства, свързани с дигитализацията на икономиката и трансформирането и към новата индустриална революция 4.0.

6. Обхват и ограничения на изследването

По отношение на дисертационния труд е необходимо да се направят и някои **научни уговорки, лимитиращи изследването**. Те са както следва:

- а) изследването е ограничено по време (десет-годишни времеви редове, 2009 - 2019);
- б) място (предприятия разположени на територията на Благоевградска област)
- в) методология (конкретно подбрани подходи и методи);

г) предвижда се, че изследването ще срещне затруднения, свързани с практическото осъществяване на анкетното проучване.

II. СТРУКТУРА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Дисертационният труд се структурира в увод, изложение в три глави и заключение. Към съдържанието на дисертацията е включен списък с описание на включените диаграми, схеми, таблици и фигури, списък с използваните литературни източници, както и набор от приложения с допълнителни доказателства за реализиране на експерименталната работа.

Съдържанието на дисертационния труд е представено в трите глави, както следва:

РАЗВИТИЕ НА МАЛКИТЕ И СРЕДНИ ПРЕДПРИЯТИЯ КАТО ФАКТОР ЗА ПОВИШАВАНЕ НА РЕГИОНАЛНАТА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ

ПЪРВА ГЛАВА

СЪЩНОСТ, ХАРАКТЕРИСТИКИ И МЕТОДИЧЕСКА РАМКА НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА МАЛКИТЕ И СРЕДНИ ПРЕДПРИЯТИЯ

1.1 Същност на конкурентоспособността на предприятието

1.2 Конкурентни предимства на предприятието в регионалното развитие

1.3 Концепция за управление на конкурентоспособността на предприятието в регионален план

ВТОРА ГЛАВА

АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА ПРЕДПРИЯТИЯТА В ОБЛАСТ БЛАГОЕВГРАД

2.1 Класификация на методите и етапите за оценка и анализ на регионалната конкурентоспособност

2.2 Анализ на предприятията и тяхната конкурентоспособност на ниво регионални териториални единици в област Благоевград.

2.3 Емпиричен анализ и оценка на конкурентоспособността чрез използване на съвременни изследователски методи

ТРЕТА ГЛАВА

НАСОКИ, МЕРКИ И ПРЕПОРЪКИ ЗА ПОВИШАВАНЕ НА РЕГИОНАЛНАТА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ

3.1 Възможности за подобряване на конкурентоспособността на регионалните предприятия в област Благоевград

3.2 Мерки и дейности за подобряване на конкурентоспособността на регионалните предприятия

3.3 Възможности за прилагане на добри европейски и световни практики за мониторинг и оценка на конкурентоспособността на предприятията.

III. СИНТЕЗИРАНО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

УВОД

Технологичните иновации на производството и ефективният финансов мениджмънт вече се оказват недостатъчни за постигането, поддържането и увеличаването на устойчиви конкурентни предимства. Акцентира се върху проучването на възможностите за непрекъснато повишаване на качеството и ефективността на управлението на конкурентоспособността, с цел създаване на необходимите предпоставки за устойчив растеж и просперитет на регионалните предприятия. В този контекст, в дисертационния труд е предложено разработване на научно-обоснована и практически приложима методическа рамка за емпирично изследване на конкурентоспособността на предприятията.

В уводната част е изяснена и аргументирана актуалността и значимостта на темата на изследването, мотивиран е нейният избор. Изведени са основната цел и изследователските задачи и са определени обекта и предмета на научното търсене. Формулирани са основната теза и две работни хипотези, изяснена е възприетата методология и информационното осигуряване на анализа. Синтезирано е проследен изследователския път на дисертационния труд, изведени са неговите ограничения, както и какви са търсенията в теоретико-методологическата и научно-приложна перспектива.

ПЪРВА ГЛАВА: АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА ПРЕДПРИЯТИЯТА В ОБЛАСТ БЛАГОЕВГРАД

Първа глава на дисертационния труд следва класическата теоретико-методологична схема за характеризиране и анализ на фундаментални дефиниции в научната област на конкурентоспособността.

1.1 Същност на конкурентоспособността на предприятието

Конкуренцията се отнася към най-важните елементи на пазарния механизъм. Посредством нея се обезпечават взаимодействието между пазарните субекти и се стимулира по-ефективно икономическо развитие. Ключовите понятия в предметната област на конкурентоспособността, които формират системата на конкурентните отношения, подредени в тяхната йерархична последователност, взаимна връзка и взаимодействие са: конкуренцията, която стои на най-високото ниво, под нея е конкурентоспособността, след това са конкурентните предимства, респ. конкурентните слабости и накрая – конкурентните стратегии.

В резултат на подробно изследваните, различни дефиниции на конкуренцията може да се приеме следното определение, което до голяма степен обединява основните акценти при нейното дефиниране: *конкуренцията е процес на управление, от страна на пазарните субекти, на техните конкурентни предимства за постигане на победа или други цели в борбата с конкурентите, с цел удовлетворяване на обективни или субективни потребности, в рамките на действащото законодателство или в естествени условия.* Конкуренцията е и движеща сила за развитие на обектите и субектите на управление и на обществото като цяло.

Изясняването на същността и съдържанието на икономическата категория конкуренция придобива все по-важно и определящо значение за формирането на цялостно разбиране и категоризиране на същностните елементи на конкурентоспособността на предприятието и в последствие на регионалната конкурентоспособност на територията.

Разработването на проблематиката се базира на съвременните теоретични концепции на водещи автори в предметното поле на конкуренцията и стратегирането. Такива са М. Porter, Ф. Котлър, С. Prahalad, G. Hamel, С. Fleisher, В. Bensaoussan, Р. Каплан, Д. Нортън и др.

Ценен принос в изследването на различни аспекти на проблематиката на конкурентоспособността на предприятието, нейното управление и мониторинг имат S. Lindsay, R. Grant, J. Barney, D. Hitchens, L. Moffat, S. Stoner, T. Mangles, D. Wilson, J. Morrison, R. Daft H. Hinterhuber, P. Argenti, R. D'Aveni, B.Scott, У. Лашър, И. Ангелов, К. Кунев, Ст. Маринов, А. Дамянова, Мл. Велев, И. Чобанянева, М. Рибов, Д. Стоянов, С. Христов, К. Александров, Н. Савельева, Р. Фатхутдинов, В. Маркова, Ю. Еленева, Г. Азоев, И. Лифиц и др.

Авторът на дисертационния труд разграничава няколко вида конкуренция: според формата на проявяване – функционална; видова (родова); предметна (маркова);

обща; според начините на въздействие и съперничество – ценова и неценова; скрита и пряка¹.

Изследването на същността и съдържанието на конкурентоспособността се обвързва с конкретното равнище за което се отнася анализът. Когато изследваме и характеризираме националната конкурентоспособност на дадена страна, визираме макро-конкурентоспособност; когато конкурентоспособността е регионална, отраслова или подотраслова, междуотраслова или корпоративна – мезо-конкурентоспособност; микро-конкурентоспособност съществува когато се конкурират отделни предприятия и индивидуални предприемачи.

Разработеният от OECD европейски модел дава следното определение за **национална конкурентоспособност**: „степената, при която дадена страна може да произвежда стоки и услуги при свободни и честни пазарни условия, чиито стоки и услуги отговарят на изискванията на международните пазари, като същевременно се поддържат и увеличават реалните доходи на народа в дългосрочен план”². Основният въпрос на конкурентоспособността на макроравнище се свежда до способността на нацията да създаде подходяща среда³. Това в известен смисъл се гарантира от формирането на конкурентни предимства на отделни отрасли. Освен отрасловата характеристика, регионалното развитие, като политика, практика и дейност също се ангажира с изследването на териториалния фактор. В по-широк план конкурентоспособността на микроикономическо равнище се постига там, където се пресичат добрата стратегия и висока оперативна производителност⁴. Определение, което дава пълна и точна характеристика на конкурентоспособността на предприятието, е становището на Н. Савелъева⁵: „Конкурентоспособността на предприятието е многоаспектно понятие, характеризиращо негово динамично, управляемо свойство, определяно от съвкупността от конкурентни предимства и слабости, в т. ч. формиращите фактори на външната икономическа среда, както и изразено в способността да се устоява на конкуренцията на вътрешните и външни пазари на продукти, капитал и труд в разглеждания период от време.

¹ Георгиев, Р. Стратегиране и конкурентоспособност. „ПринтМедия“, С., 2013, с. 25

² OECD. 1985. Report of the President’s Commission on Industrial Competitiveness

³ Маринов, Ст. Маркетингово управление на конкурентоспособността на туристическа дестинация. „Славена”, Варна, 2006, с. 41

⁴ Феърбанкс, М., Ст. Линдзи. Да разореш морето: насърчаване на скритите източници на растеж в развиващия се свят, глава 8. НК „Български туристически форум”, С., 2001

⁵ Савелъева Н. А. Управление конкурентоспособността на фирми. Ростов на Дону, Феникс, 2009, с. 42

1.2 Конкурентни предимства на предприятието в регионалното развитие

Конкурентоспособността се явява резултат отразяващ наличието на конкурентни предимства, без които нейното постигане е невъзможно⁶. За да се формулира ясно разбиране за механизма на формиране на конкурентоспособността, разкриване на неговото съдържание и вътрешни връзки, необходимо е да се изследва същността на конкурентните предимства⁷.

В параграфа се анализира развитието на теорията за конкурентните предимства, което преминава през няколко етапа⁸:

- Теория за абсолютните предимства на А. Смит, според която факторите за конкурентоспособност са природните ресурси, в т. ч. климатичните условия;
- Теория за сравнителните разходи на Д. Рикардо и Д. С. Мил, които допълват към природните ресурси и производствените разходи;
- Теория за сравнителните предимства на Е. Хекшер, Б. Олин, П. Самуелсон, които определят като фактори за конкурентоспособност цялата съвкупност от производствени фактори;
- Концепция за конкурентните предимства на М. Портър, който включва във факторите за конкурентоспособност цялата съвкупност от фактори на икономическите отношения.

Възникването на съвременната концепция за конкурентните предимства се обуславя от развитието на научно-техническия и технологичния прогрес, глобализацията и интернационализацията на конкурентните отношения. В основата на концепцията са заложили „принципите на стратегията за повишаване на конкурентоспособността в отделно взети отрасли“⁹.

В тази част се анализират множество определения за същността на конкурентното предимство, чрез които цитираните автори изследват отличителни характеристики, свойства и разнообразни влияещи фактори в подкрепа на дефинирането на понятието¹⁰. В обобщение на представените становища на различните автори може да се каже, че конкурентното предимство е конкретно положително

⁶ Азоев Г. Л., Челенков А. П. Конкурентные преимущества фирмы. Гос. ун-т упр., Национальный фонд подготовки кадров, Москва, Новости, 2000, с. 61

⁷ Кюрова, В. Сезонност и конкурентоспособност в хотелиерския бизнес. Дисертация. Благоевград, 2011

⁸ Сафиуллин Н. З., Сафиуллин Л. Н. Конкурентные преимущества и конкурентоспособность. Изд. Казанского университета, 2002, с. 17

⁹ Портър М. Международная конкуренция. Пер. с англ. Международные отношения, 1993, с. 14

¹⁰ Напр. Ф. Котлър В. Маркова, Н. Савельева, Д. Стоянов, К. Палешутски, Р. Георгиев, D'Aveni, М. Рибов, М. Кузманова, Г. Азоев и др.

качество на дадения субект или обект, с което той превъзхожда и по което се различава в позитивен аспект от своите конкуренти.

В научната литература се правят различни класификации на конкурентните предимства. Някои автори определят конкурентните предимства като икономически - свързани с разходите и аксиологически – основани на ценността на продукта¹¹. Други автори разграничават маркетингово (външно) предимство и предимство по разходите (вътрешно)¹². Анализът на литературата по тези въпроси показва, че икономическите предимства и тези по разходите са еднозначни, както и аксиологическите и маркетинговите. Във връзка с изясняването на същността на конкурентните предимства важно значение има и въпроса за техните източници. Под източник на конкурентно предимство се разбират факторите на вътрешната и външна среда на сравняваните субекти и обекти, даващи реални или потенциални възможности за успех в конкурентната борба. Съхраняването на устойчивостта на конкурентните предимства в дълъг период от време изисква усъвършенстване на техните източници. М. Портър популяризира мнението, че една фирма печели чрез изграждането на адекватно и постоянно конкурентно предимство¹³. Необходимо е да се има предвид, че конкурентното предимство, основано на факторите е в зависимост от ефикасността, ефективността и начина на тяхното използване, както и от механизма на конкретното им приложение. Факторната обусловеност на конкурентните предимства сочи, че при определени условия непосредствените характеристики на обекта и субекта на стопанска дейност, както и на външната среда, се трансформират в конкурентни предимства. В този смисъл А. Воротников счита, че динамичните способности на субекта на конкуренция също са фактор на конкурентоспособността¹⁴. Изчерпателна класификация на фактори, формиращи конкурентни предимства предлага Р. Фатхутдинов¹⁵, като ги обособява на вътрешни и външни. В контекста на регионалната конкурентоспособност, вниманието на автора на дисертационния труд се насочва към категоризацията на външните фактори, които включват: равнище на конкурентоспособност на страната и отделните отрасли; равнище на конкурентоспособност на региона; държавна подкрепа за малкия и среден бизнес в

¹¹ Рибов, М. Туризм без граници. Конкурентно предимство в туризма. „Нова звезда”, С., 2005, с. 62

¹² Стоянов, Д. Конкуренция и стратегии – анализ и избор. Унив. изд. „Стопанство”, С., 1995, с. 6

¹³ Иванова, Д., Н. Стоенчев, С. Ковачева, И. Иванов. Анализ на конкурентоспособността на малките и средни фирми от мебелната промишленост, Управление и устойчиво развитие, 1/2008, с. 465

¹⁴ Воротников А. Стратегия повишения конкурентоспособности региона. Економическите стратегии, ЗИМА (05-06), 2001, с. 144-146

¹⁵ Фатхутдинов Р. А. Управление конкурентоспособностью организации. Маркет ДС, Москва, 2008

страната и региона; правно регулиране функционирането на икономиката на страната и региона; откритост на обществото и пазара; научно равнище на управлението на икономиката на страната, отрасъла, региона и прилагане инструментите на конкурентоспособната икономика; национална система за стандартизация и сертификация; държавна подкрепа на науката и иновационната дейност; качество на информационното осигуряване на управлението на всички йерархични нива; равнище на интеграция вътре в страната, както и рамките на световната общност; данъчни ставки в страната и регионите; наличие на достъпни природни ресурси; системата за подготовка на управленските кадри; климатичните условия и географското положение на страната и региона; равнището на конкуренция във всички области на дейност в страната.

Важно е да се обобщава, че между конкурентните предимства и конкурентните стратегии съществува тясна взаимна връзка и зависимост. Успешното функциониране и развитие на предприятието на конкурентните пазари изисква то да има конкурентни предимства пред своите конкуренти. Следователно конкурентните предимства са основа за формиране и реализация на конкурентната стратегия на предприятието.

1.3 Концепция за управление на конкурентоспособността на предприятието в регионален план

Фактори за конкурентоспособност на предприятието

Едно от най-важните свойства на конкурентоспособността на предприятието е възможността тя да бъде управлявана. Изучаването на факторите за конкурентоспособност на предприятието, на техните характеристики и въздействия, е от съществено значение за вземането на конкретни управленски решения, свързани с повишаването на конкурентоспособността на различните управленски равнища – предприятие, регион, отрасъл, държава. По отношение на факторите за конкурентоспособност на предприятието М. Велев дава общо определение, разглеждайки ги като комплекс от външни и вътрешни условия, определящи резултатите от дейността му и нивото на успехите му спрямо тези на конкурентите¹⁶. В този комплекс се включват различни обстоятелства, процеси, събития, въздействия или характеристики на предприятието, региона или страната.

Равнището на конкурентоспособност на микроравнище е следствие от влиянието на различни фактори, които се обособяват в две основни групи: фактори за

¹⁶ Велев, Мл. Оценка и анализ на фирмената конкурентоспособност. „Софттрейд“, С., 2004, с. 18

конкурентоспособност на предприятието и фактори за конкурентоспособност на продукта. Становището на К. Палешутски е, че въпреки наличието на множество конкурентни фактори и тяхното различно значение за отделните отрасли и дейности, в обобщен вид съществуват пет основни фактора, определящи конкурентоспособността на едно производство: *цена; качество, технология; иновация; време.*

Изследователите на конкурентоспособността на предприятието включват във вътрешните фактори цената, качеството, конструкцията, маркетинга и мениджмънта. В класификациите на факторите се включват в комплекс и такива фактори като финансови, технологични, човешки ресурси, организационна структура и система, производителност, иновации, качество, имидж и репутация, култура, вариантност на продуктите/услугите, гъвкавост, удовлетворение от продукта¹⁷.

В научните публикации факторите за конкурентоспособност на продукта се анализират в няколко аспекта: от гледна точка на качеството; на маркетинговия микс; на потребителната стойност и цената. От гледна точка на качеството на продукта към вътрешните фактори на конкурентоспособността проучените автори отнасят най-общо управлението на дейността за постигане на високо качество, качеството на процесите на формиране на продукта, качеството на управление на персонала, наличието на вътрешна информация за качеството, взаимоотношенията с доставчиците, степента на удовлетвореност на потребителите и др.

В обобщение, всички посочени фактори в техния комплекс, взаимна обвързаност и взаимодействие формират конкурентните предимства на предприятието и неговите продукти и съответно - равнището на неговата конкурентоспособност. Тяхното познаване и разкриване степента на влиянието им е от съществено значение за предприемането на адекватни и активни действия за повишаване на неговата конкурентоспособност.

Управление на конкурентоспособността на предприятието

Главна цел на системата за управление на конкурентоспособността е обезпечаване на нейното високо равнище въз основа на адекватно управление на всички проучени фактори за конкурентоспособност. Конкурентоспособността на предприятието се определя от съвкупността от неговите конкурентни предимства и слабости, които се намират във взаимна връзка и зависимост и действат като система,

¹⁷ Stoner, S. R. 1987. Distinctive Competitive and Competitive Advantage, *Journal of Small Business Management*, 25 (2), pp. 33-39; Bamberger, I. 1989. Developing Competitive Advantage in Small and Medium – Sized Firms, *Long Range Planning*, 22 (5), pp. 42-49.

при което се получава синергичен ефект. В този смисъл управлението на конкурентоспособността на равнище предприятие може да се разглежда като процес на формиране и поддържане на конкурентните предимства и преодоляване на конкурентните слабости. В тази връзка, основна цел на управлението на конкурентоспособността е създаване и поддържане на конкурентни предимства.

Аналитичният преглед на теоретичните въпроси, свързани с конкурентоспособността на предприятието, дава възможност да се формулират някои **обобщения и изводи**.

Първо, основните категории в предметната област на конкурентоспособността подредени в низходяща градация са: конкуренция; конкурентоспособност; конкурентни предимства, респ. конкурентни слабости; конкурентни стратегии. Те се намират във взаимна връзка и процес на непрекъснато взаимодействие, като по този начин се формира системата на конкурентните отношения, която е един от най-важните елементи на пазарния механизъм и чрез която се обезпечава взаимодействието между пазарните субекти и се стимулира по-ефективно икономическо развитие.

Второ, съществуват много и разнообразни теоретични възгледи за същността, съдържанието и различните свойства на конкурентоспособността, които формират нейния сложен и многоаспектен характер. Схващането, според което конкурентоспособността се формира на базата на създаването на по-висока стойност, посредством непрекъснато устойчиво нарастване на производителността и подобряване на качеството на предлаганите продукти и иновации, което от своя страна води до увеличаване на доходите и подобряване на жизнения стандарт, се явява до голяма степен обединяващо в научната литература в тази предметна област.

Трето, съществува голямо разнообразие от подходи при дефинирането на конкурентоспособността на предприятието, като все още липсва общопризната дефиниция за нея. Приема се, че определението, според което конкурентоспособността на предприятието е многоаспектно понятие, характеризиращо негово динамично, управляемо свойство, определяно от съвкупността от конкурентни предимства и слабости, в т. ч. формиращите фактори на външната икономическа среда и изразено в способността да се устоява на конкуренцията на вътрешните и външни пазари на продукти, капитал и труд в разглеждания период, дава пълна и точна характеристика на конкурентоспособността на предприятието.

Четвърто, конкурентоспособността на предприятието е резултат от наличието на конкурентни предимства. Източник на конкурентно предимство са факторите на

вътрешната и външна среда на сравняваните субекти и обекти, даващи реални или потенциални възможности за успех в конкурентната борба, което определя и факторната обусловеност на конкурентните предимства. Конкурентните предимства са основа за формиране и реализация на конкурентната стратегия на предприятието.

Пето, предприятието може да управлява равнището на своята конкурентоспособност и да подобрява конкурентните си позиции на пазара, като променя в позитивна посока действието на факторите влияещи върху конкурентоспособността му. Следователно изучаването на факторите за конкурентоспособност на предприятието, установяването на силата на въздействието им, на взаимовръзката между тях, на формираните от тяхното проявление условия, е важна предпоставка за определяне на стратегическото и текущото поведение на предприятието.

Шесто, главна цел на системата за управление на конкурентоспособността на предприятието е осигуряване на нейното устойчиво високо равнище и укрепване на конкурентните позиции на отрасловия пазар чрез адекватно управление на факторите за конкурентоспособност. Процесът на управление на конкурентоспособността на предприятието се състои от седем етапа, които се намират в логическа последователност и взаимна връзка и зависимост.

ВТОРА ГЛАВА: АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА ПРЕДПРИЯТИЯТА В ОБЛАСТ БЛАГОЕВГРАД

2.1 Класификация на методите и етапите за оценка и анализ на регионалната конкурентоспособност

Анализът на регионалната конкурентоспособност изисква набор от редица специфични знания, свързани както с развитието на териториалната икономика, така и с добро познаване на микро- и макро-икономическите показатели и определяне на ролята в нея на стопанските субекти, респективно предприятията. Това предопределя фокуса на анализа да бъде поставен върху процесите на конкурентоспособност в регионален план респективно за дисертационното изследване, за област Благоевград. Конкурентоспособността се определя, от една страна, чрез показатели, свързани със способността на региона да се конкурира с други региони (лидери или водещи в отделни отрасли), а от друга страна, на такива, в резултат на които регионалната

конкурентоспособност е довела до положителни резултати за икономическото регионално развитие.

Систематизацията на детайлизирано и обширно знание за конкурентоспособността на региона следва да се реализира на няколко равнища, които започват от най-ниско такова – отделното регионално предприятие (специализирано в реализацията на типична за отделната територия икономическа дейност), преминават през добро познаване на региона и типологията на неговата икономика (за нуждите на настоящето изследване под изследван регион се има предвид ниво-област, а по-конкретно, прилежащата на област Благоевград, територия), на трето място е националното ниво, което изследва не само положението и ранга на териториалните предприятия в контекста на националните такива, но също така и мястото на регионалната икономика в структурата на националното стопанство.

На този етап от дисертационното изследване се акцентира върху функционалната инертност на област Благоевград, по отношение на конкурентоспособността в посока на интензитета на регионално развитие. Изследването се основава на факта, че този процес очертава контурите на социално-икономическите и технически тенденции, чрез които ще бъде принуден да функционира съответният структурен елемент (*физическо, юридическо лице с идеална или търговска цел на дейност*) на регионалната система - област Благоевград. Ретроспективният анализ в този изследователски казус, представя статистически данни за десет-годишен период. Тази част от дисертационния труд съпоставя темпът на регионално развитие на област Благоевград за горе-упоменатия период, поставя своя фокус върху спецификата на състоянието за периода 2018–2019 г., възприети като институционална въздействаща сила, които оказват съществено влияние върху социално-икономическите и технически тенденции в областта с предприетите институционални инициативи в определените направления от Областна стратегия за развитие на област Благоевград.

Под социално-икономически и технически тенденции имащи отношение към изследването на конкурентоспособността на предприятията в регионалното развитие на България, разбираме проявлението и взаимозависимостите между два типа променливи, корелационни и индексирани. Тези променливи приемат количествена и качествена обособеност и следва да се отнасят за едни и същи показатели. Ще бъдат разглеждани като **въздействащи сили, ефекти**, които са *носители на количествена – монетарна или индексирана информация* и **корелационни индекси носители на**

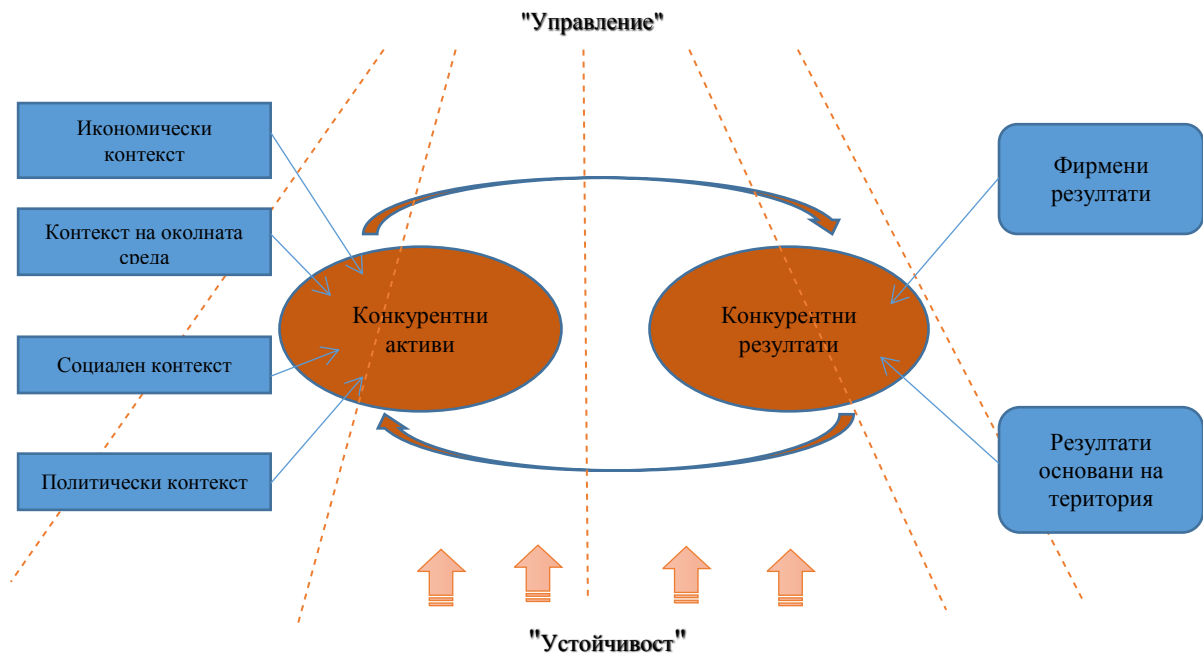
качествена информация. Чрез тях са представени част от практико-приложните достойнства на използвания научно-изследователски подход¹⁸. Условие за обективна трактовка на наблюдаваните феномени на база установяване на корелационните връзки между разглежданите въздействащи сили и ефекти върху и от регионалното развитие на областта и съставляващите група икономически активни лица опериращи в определена територия в случая област Благоевград.

На тази основа авторът разграничава изследванията на конкурентоспособността, в две направления. ***На първо място са проучванията, анализиращи регионалната конкурентоспособност като кумулативен резултат от фактори, а на второ място проучвания, занимаващи се с двигателите на конкурентоспособността.*** Двигатели са всички онези детерминанти и презумпции на региони, които създават техническия фундамент на региона, състоящ се предимно от инфраструктурни съоръжения, безопасност, технически характеристики на региона, природни източници, ниво и обхват на услугите, брой компании, квалификация и брой трудово заети, брой и ниво на образователна институция, качество на публичната администрация, историческа рамка на региона. Резултатите са последици и ефекти от конкурентоспособността и е възможно да бъдат изразени и измерени чрез регионални показатели за икономическо развитие като регионален БВП на глава от населението, процент на безработица, средна работна заплата и нейното сравнение с национално ниво, приток на преки чуждестранни инвестиции.

Авторът на настоящето дисертационно изследване се присъединява към предложения на Втората Централноевропейска Конференция за Регионална Наука - CERS, 2007 г., Технически университет в Кошице, Стопански факултет, обобщен модел, представляващ регионалната конкурентоспособност, като на фигурата по-долу (фиг. 1) е представена авторска интерпретация на модела. Според него конкурентоспособността на региона, би могла да се измерва в два основни аспекта. От една страна това са конкурентните активи, а от друга – конкурентните резултати. Те от своя страна се определят от редица фактори, чиято липса или наличие оказват съществено и определящо влияние върху поставянето на регионалната икономика в контекста на националното стопанство. В този смисъл конкурентните активи се определят от икономическия, политическия и социалния контекст и условията и състоянието на околната среда, в ракурса на съответните им прилежащи фактори. От

¹⁸ Модела на STEEPLE анализа на устойчивост на регионалното развитие на местно ниво.

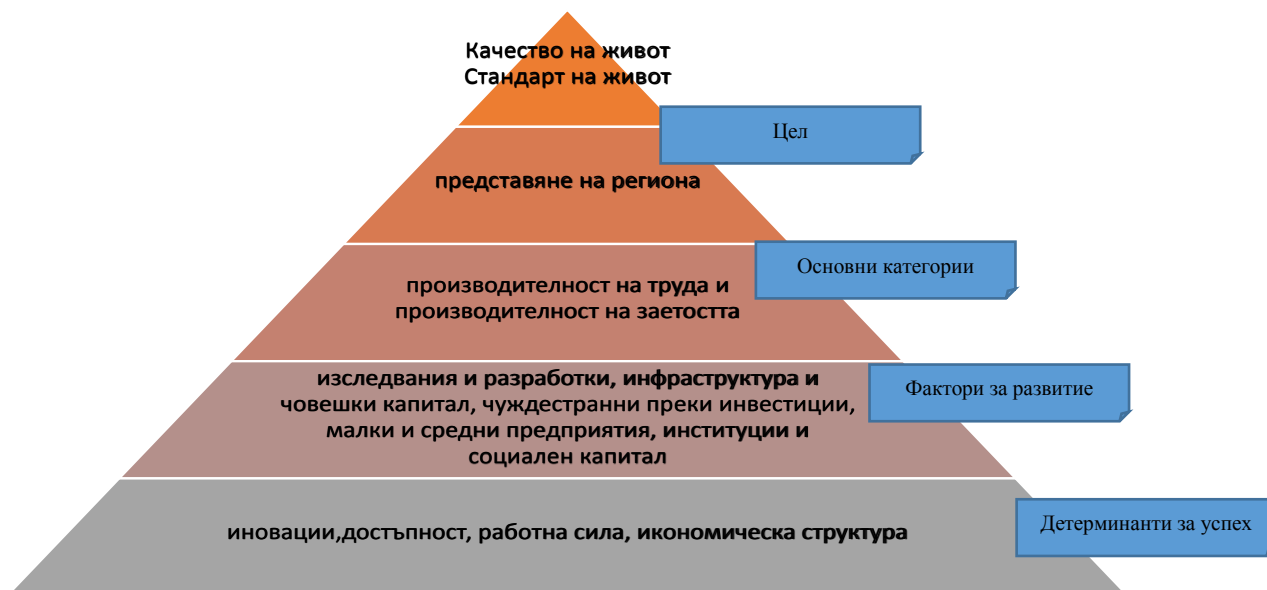
своя страна конкурентните резултати са функция на постигнатите фирмени резултати или резултатите на регионалните предприятия плюс резултатите, които са в пряка зависимост от териториалната специфика, основани на териториалния фактор (те от своя страна са фундамент за специализация на региона в определен икономически отрасъл).

Фигура 1: Конкурентни активи и конкурентни резултати (авт. изобр.)

Регионалните фактори можем да определим и чрез пирамидалния модел на регионална конкурентоспособност, който се стреми да предостави систематичен отчет за описание на основните аспекти на подобрената конкурентоспособност, където целта на конкурентоспособността е качеството на стандарта на живот, измерено с регионалния продукт, производителността на труда и коефициент на заетост¹⁹:

¹⁹ CONSTANTIN, D. L.: Recent Advances in Territorial Competition and Competitiveness Analysis. In: Romanian Journal of European Affairs, Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=963286>, p.4

Фигура 2: Пирамидалният модел на регионална конкурентоспособност¹⁸ (адаптирано от автора графично изображение)

За обединяването на основните фактори за регионална конкурентоспособност е използван модел на „шапката на регионална конкурентоспособност“, който е свързан с реализираните регионални резултати, производителността и регионалните фактори на конкурентоспособността. Въз основа на анализа на факторите, влияещи върху регионалната конкурентоспособност, авторът счита, *че конкурентоспособността е управляема променлива, състояща се от много елементи, като всеки от тях може да се използва в полза на растежа на конкурентоспособността.*

Един от най-използваните методи за оценка на конкурентоспособността на предприятието е комплексният интегрален (индексен) метод на оценка, който се основава на сравнителна характеристика на дейността на предприятието и на най-силните му конкуренти на пазара по редица фактори. Решаваща роля при оценяването имат подборът и оценката на факторите, като във всеки конкретен случай изборът на факторите следва да се основава на отчитане на характеристиките и особеностите на предприятието. При този метод се оценяват едновременно факторите за конкурентоспособност и на предприятието, и на неговите продукти.

2.2 Изследване на регионалните аспекти на конкурентоспособността на малките и средни предприятия в област Благоевград

Анализът на конкурентоспособността на предприятието е заключителен етап на мониторинга на конкурентоспособността. В резултат на извършените по време на предшестващите етапи, дейности на практика се подготвя цялата необходима за анализа и оценката информация. Етапът на анализ на конкурентоспособността включва

дейности в няколко направления: 1. Идентификация на целевите пазари, за които се прави оценка на конкурентоспособността на предприятието; 2. Оценка на конкурентоспособността на предприятието; 3. Определяне на конкурентните предимства и слабости по най-важните фактори на конкурентоспособността и в съответствие с това измерване на конкурентното изпреварване или закъснение на предприятието спрямо неговите конкуренти; 4. Ретроспективен анализ на динамиката на равнището на конкурентоспособност на предприятието.

На този етап в научната литература няма разработен единен, общоприет подход за определяне на конкурентоспособността на предприятието, нито методическа основа за оценка на нейното равнище. Предлагат се и се прилагат множество различни методики за оценка на конкурентоспособността на предприятието^{20, 21}. Според М. Велев основните характеристики на едно предприятие, по които може да се съди за конкурентоспособността му са конкурентоспособност на предлаганата продукция, производителност, финансови резултати, растеж, иновативност, производствена и маркетингова гъвкавост, адаптивност към пазара²². Съществуващите методически подходи за оценка на конкурентоспособността са обединени в две големи групи: графични методи и аналитични методи.

Най-често използваните в практиката матрични методи за оценка на конкурентоспособността на предприятието са: матрица „пазарен дял – ръст на пазара”, разработена от Boston Consulting Group; матрица „привлекателност – конкурентоспособност”, разработена от компанията McKinsey по поръчка на “General Electric”. Следва да се посочи, че при наличие на достоверна информация матричните методи позволяват да се направи точна оценка на конкурентоспособността на бизнеса. Но в много случаи набирането на достоверна информация е затруднено и практическата ценност на матричните методи се понижава. Освен това те не позволяват точно количествено измерване на резултатите от оценката на конкурентоспособността. В научната литература се използват и аналитични методи за оценка на конкурентоспособността на предприятието, сред които популярни са: оценка на

²⁰ Вж по-подробно Fleisher, C., B. Bensoussan. Strategic and Competitive Analysis. Methods and Techniques for Analyzing Business Competition. Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey, 2003, pp. 51-87, 103-124, 138-159, 375-472; Велев М. Оценка и анализ на фирмената конкурентоспособност. „Софттрейд”, С., 2004, с. 85-146; Савельева Н. А. Управление конкурентоспособностью фирмы. Феникс, Ростов на Дону, 2009, с. 204-286

²¹ Вж по-подробно Ghoshal, S., & Westney, D. E. (1991). «Organizing competitor analysis systems». Strategic Management Journal, 12(1), 17-31.

²² Велев М. Оценка и анализ на фирмената конкурентоспособност. „Софттрейд”, С., 2004, с. 74

равнището на конкурентоспособност на продуктите на предприятието, оценка на конкурентоспособността на предприятието според размера на пазарния му дял, диференциран метод на оценка, интегрален (индексен) метод на оценка, метод основан на теорията за ефективността на конкуренцията и др.

Част от тези методи са приложени при извършването на анализа на регионалната икономика на област Благоевград. Това дава основание от регионална икономическа гледна точка дава основание с известна условност те да бъдат групирани в следните групи общини по отношение на параметричния индекс:

- *първа група* – община Благоевград, е с най-високо равнище на икономическо развитие с относително най-високи адаптивни възможности;
- *втора група* – общините Гоце Делчев, Сандански, Разлог, Банско, Петрич. Това са общините с относително нееднородни икономически структури и стопанска мощ, но с голям бъдещ потенциал за развитие и възможности за превръщането им в локални центрове на растеж;
- *трета група* – общините Хаджидимово, Струмьяни, Кресна, Симитли, чиито потенциали са значително по-високи от тяхното настоящо реализиране и с по-слаби адаптивни възможности към пазарните условия. Независимо от това те са важни опорни центрове на областната икономика;
- *четвърта група* – Белица, Сатовча, Якоруда, Гърмен са общини, формиращи групата на изостаналите и слаборазвити общини в областта. До голяма степен това се дължи на наследената моноструктурност и неразвитост на техните икономики.

Развитието на производство е все по-трудно поради стесняване на българския пазар, липсата на защита на българското производство, което налага неговата непрекъсната диверсификация. Изключително трудната адаптация на предприятията от област Благоевград към пазарната среда налага провеждането на национална стратегия за неговата стабилизация и развитие, особено като база на развитие на високите технологии.

Изборът на метод за анализ се определя от типа признаци, представящи изследваните явления. На база определените иманентни характеристики на

конкурентоспособността на предприятието се определя система от показатели, чрез която се анализира и оценява конкурентоспособността. Измененията в отрасловата структура на икономиката са повлияни от различната степен на проявление на кризата в отделните отрасли. Намалените дялове на промишлеността се компенсират за сметка на услугите и някои селскостопански дейности. Измененията в структурата на обществения продукт на областта са функция на динамиката на развитие на отделните сектори и отрасли. Тази система включва две групи показатели – *факториални* и *результативни*.

Чрез статистическа проверка на хипотези се доказва или отхвърля основната хипотеза, обясняваща зависимостта на факторите, определящи конкурентоспособността. Концептуалната теза на дисертационния труд, която се проверява за достоверност е, **че стратегическото управление на процеса на концентрация на капитали в предприятието определя равнището му на конкурентоспособност. Промените в структурата на промишлеността са пасивни и конюнктурни особено за област като Благоевград. Пасивни**, защото се дължат на различна интензивност на свиване на стопанската дейност по отрасли, а не целенасочена, структурна инвестиция на ниво общини в област Благоевград. **Конюнктурни**, защото голяма част от срива и конкурентоспособността се дължи на разпадането на основните външни и регионални пазари, както и чувствително временно свиване на вътрешното търсене. **Проблемен е конюнктурният въпрос**, защото област Благоевград засега не е достатъчно адаптивна при нормализиране на вътрешно – търговските ни връзки част от търсенето ще се възстанови, но на ново качествено равнище. **Тези неизбежни промени са преди всичко продукт на минали грешки – като свръхразвитие на електроника, електротехника, машиностроене и други, за които няма, а и трудно може да се прогнозира, кога ще има пазари. Обезпокояващо е чувствителното увеличение на дела на добиващите отрасли и тези на само първичната обработка (каменовъглена промишленост; дърводобив; промишленост за строителни материали)**. Основно направление – естествено продължение на досегашното развитие на областта, се определя от състоянието и възможностите на нейната промишленост. Сърцевината на такова развитие са водещите производства с изгражданите средни и малки предприятия в някои случаи допълващи дейността на по-големи индустриални фирми. Регионалният икономически анализ на конкурентоспособността на област Благоевград се детайлизира в настоящия параграф по отношение на: изменение на brutния вътрешен продукт (БВП), секторна структура

на икономиката, демографска ситуация, инвестиционна активност, техническа инфраструктура, образование, социални услуги, пазар на труда, здравеопазване, доходи и условия на живот, административно обслужване, данъци и такси, сигурност и правосъдие, култура, опазване на околната среда и др.

2.3 Емпиричен анализ и оценка на конкурентоспособността чрез използване на съвременни изследователски методи

Освен своеобразните предизвикателства, които биват генерирани от новите социално-икономически парадигми, съвременето носи и неограничени възможности за анализ, оценка и прогнозиране, благодарение на научно-техническия, технологичен и информационен прогрес. Това пренася теорията за устойчиво и балансирано развитие на един нов съвременен етап, който се характеризира с възможности за поставяне под контрол и ограничаване на възникващи кризи, неизменна част от всяко развиващо се общество.

Настоящото анкетно проучване е проведено с цел изготвяне на дисертационния труд и е в съответствие с основаната цел и задачите му. Резултатите от изследването целят да проучат конкурентното поведение на МСП и обществото на изследваната област и връзката му с устойчивото социално-икономическо развитие на област Благоевград за повишаване на регионалната конкурентоспособност. Получените констатации и изводи ще бъдат използвани като изходна точка за да се установят и анализират връзките между редица фактори и резултати, оформящи регионалната конкурентоспособност и социално-икономическото развитие на областта.

Анкетното проучване е част от дисертационния труд и е призвано да предложи анализ и да покаже онези възможности и дефицити, които се проявяват в изследването и оценката на развитието на МСП и връзката им със социално-икономическото развитие и регионалната конкурентоспособност.

Общата цел на проучването е аналогична и съвпада с общата цел, теза и хипотези на дисертационния труд: откриване на статистически значими връзки и релации между развитието на МСП и повишаване на регионалната конкурентоспособност на областта. Равнището на конкурентоспособността на предприятието зависи от конкурентния потенциал и влиянието на определящите външни фактори. В този смисъл **се определят и две специфични цели и задачи** – открояване на факторите, с определящо влияние върху равнището на конкурентоспособността, които могат да бъдат измерени и динамиката, която настъпва в тях – прогнозирана. Това следва да благоприятства за подобряване и повишаване на

конкурентоспособността на отделните предприятия. Подобно прогнозиране ще способства за осъществяването на по-добър контрол върху производителността и дейността на предприятието и адаптиране на стратегическата визия към непрестанно променящите се условия на обкръжаващата среда. И като **втора специфична задача** се определя откриването на възможност посредством регионални политики и набор от политически лостова, да се повлияе върху реализирането на конкурентоспособния потенциал на отделните регионални предприятия, като така се повиши конкурентоспособност на регионалната икономиката. Обхватът на проучването е територията на област Благоевград, а негова целева група е управленският персонал на МСП в област Благоевград. Проучването на общественото мнение се провежда по метода на електронна анкета, което предполага бързо събиране на много и разнообразна информация.

Получените резултати са визуализирани таблично, схематично и графично. Анализираните данни предоставят цялостната картина на тенденциите на регионалното развитие по съответните направления, открояват дефицитите и потенциалите през призмата на общественото мнение и изучават обществените нагласи.

Проучването, под надслов „Изследване на възможностите за повишаване на регионалната конкурентоспособност на област Благоевград посредством развитие на МСП“ се реализира за целите на настоящето дисертационно изследване като се проведе в 23 отделни организации от различен правен статут. По този начин се предостави възможност за идентифициране на мнението и позицията на предприятията от региона от различни икономически сектори, като се наблюдава силно зависимост между предоставените отговори, икономическите сектори и големината на предприятията. Над 55% от организациите, включени в изследването са от типа частно ограничено дружество (Ltd.), а малко над 30% са представителите на едноличните търговци в областта.

Настоящият анализ представя резултатите от проведеното проучване и отправя препоръки относно провеждане на други подобни запитвания към общността и оползотворяване на получените резултати в процеса на предприемане на действия с цел подобряване на регионалната обстановка по отношение на развитието на регионална конкурентоспособност през призмата на МСП, социалното и икономическото развитие на общността, в цялост, като един завършен интегриран комплекс от процеси.

ТРЕТА ГЛАВА: НАСОКИ, МЕРКИ И ПРЕПОРЪКИ ЗА ПОВИШАВАНЕ НА РЕГИОНАЛНАТА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ

3.1 Възможности за подобряване на конкурентоспособността на регионалните предприятия в област Благоевград

Конкурентоспособността на регионалната икономика се определя като способност на даден регион да създава и поддържа среда, която подкрепя дългосрочното устойчиво развитие на бизнеса и просперитета на обществото, адекватно на динамично променящото се взаимоотноообвързано въздействие на широк набор от ендогенни и екзогенни фактори. По този начин се генерират преки и косвени предимства в глобален аспект. Конкурентоспособността е относителна, а не абсолютна величина и в този смисъл търпи промяна както в резултат от развитието на вътрешните двигатели за икономически растеж (ресурси, технологии, компетенции), така и под влияние на измененията във външната конкурентна среда.

Регионалната и фирмената конкурентоспособност взаимно се допълват и предопределят. Конкурентоспособността на фирмите се определя не само от техния потенциал да създават по-добри продуктови предложения при по-изгодни условия в сравнение с конкурентите, но и от наличието на бизнес среда, която да им позволи да направят това по един оптимален и високоефективен начин. На свой ред, равнището на конкурентоспособността на регионалната икономика се създава от прозрачно и ефективно функциониращите държавни институции, но намира проявление в поведението на българските компании на световните пазари.

Изграждането на уникални конкурентни предимства стартира от доброто познаване на регионалните предимства и предизвикателства. Това включва техния произход и природа, преминава през дефинирането на релевантен набор от цели за научно, технологично и икономическо развитие, изведени на основата на широк обществен дебат и ангажирането на всички заинтересовани страни. Успешността на процеса зависи от уменията да се поддържа динамичен баланс между влияещи фактори с конфликтна природа.

Възможностите за повишаване и подобряване на състоянието на регионалната конкурентоспособност на икономиката са свързани с четири основни области:

- икономическа ефективност,
- регионални политики,
- бизнес среда

- инфраструктура.

За измерването на напредъка всяка от тези четири области се разглежда като съставен индикатор, който се определя от по-широк набор от количествени и качествени показатели.

Икономическата ефективност е съвкупен показател, който отразява състоянието на регионалната икономика като резултат от взети решения и изпълнявани политики в миналото, оценено в контекста на постигнатите междурегионални и международни позиции на страната. Анализът на икономическата ефективност се основава на презумпцията, че прилагането на принципите на пазарната икономика, както и насърчаването на конкуренцията между предприятията в рамките на регионалния пазар, са предпоставка за тяхното по-добро представяне и по-висока конкурентоспособност на националния и външните пазари. От своя страна, успешното представяне на националната икономика в международната търговия и привличането на чуждестранни инвестиции подкрепя и е двигател за растеж и на национално представените компании.

Добрите резултати по показателите за **регионални политики** са индикация за ефективно функциониращи държавни институции и техните регионални подразделения, които притежават административен капацитет за обективна оценка на потенциала на регионалната, а в по-широк смисъл и на националната икономика, за идентифициране на адекватен набор от приоритети и цели за икономическо развитие и за прилагане на механизми за тяхното постигане по начин, който свежда до минимум бариерите и затрудненията пред дейността на предприятията.

Добрите резултати по показателите за **бизнес среда** са резултат от прилагането на успешни политики за насърчаване на предлагането и търсенето на производствени фактори (финансиране и инвестиции, компетенции, въплътено в нови технологии знание); отговорно управление на финансите и добре развит международно интегриран финансов сектор; бизнес, който функционира по иновативен, успешен и отговорен начин.

Индикаторът **инфраструктура** обхваща фактори на бизнес средата с ключово значение за развитието на отворената иновативна регионална икономика, ориентирана и подкрепяща промените на основата на развити мрежи за осигуряване и споделя на ресурси, трансфер на информация и технологии, мобилност на хора, достъпни и качествени обществени услуги.

За целта с еднакво критично значение са традиционната инфраструктура (енергетика, транспорт, ютилити сектор), която е фундамент на икономическото развитие; високотехнологичната инфраструктура (ИКТ, електронно правителство, НИРД), осигуряваща конкурентни предимства, основани на компетенции и знание; областите здравеопазване, околна среда и образование, които определят качеството на живот и създават факторите (здрав и качествен човешки ресурс) за дългосрочното устойчиво развитие на нацията. Високите резултати по показателите за инфраструктура са индикатор за развита и ефективно функционираща базова, технологична и научна инфраструктура. Инициатива е в ръцете както на държавните институции, така и на предприятията по отношение успешното внедряване в практиката на нови технологични решения. Адекватните и достъпни образователни и здравни ресурси са важно допълнение към атрактивността на средата.

3.2 Мерки и дейности за подобряване на конкурентоспособността на регионалните предприятия

В резултат от реализирания анализ и осъщественото анкетно проучване се идентифицираха някои от основните предизвикателства и проблеми пред развитието на специализацията на региона и отделните му икономически отрасли. Прави впечатление известна хаотичност както на политиките за развитие, така и на действията и предприеманите отделни инициативи. Необходимо е идентифицирането на ограничен брой приоритетни направления, по които да се насърчават съответните действия, механизми и мерки за повишаване на конкурентоспособността на региона и намирането на неговото място, както в националната икономика, така и европейската и световната така. По авторово мнение е необходимо да се търси и акцентира върху отрасловата териториална специализация на региона. В следствие чрез концентрирани финансови инструменти да се подсилят отделните отрасли и така регионалната икономика да подобри своята конкурентоспособност, както в своята цялост, така и по отношение на отделните предприятия.

Базирането на областната промишленост до голяма степен върху малки и средни предприятия, липсата на клъстери или на по-големи конкурентоспособни и стратегически производства я обрича на неустойчивост. В селското стопанство ситуацията е аналогична. Не може да се търси ефективно производство в условията на микро- фирми или семейно стопанство. Необходимо е да бъде използван в максимална степен потенциалът на местните ресурси. Вниманието заслужават усилията за планиране на крайградски зони за промишлено изграждане и търсенето на нови форми за

повишаване на квалификацията на кадрите и управленските умения на мениджмънта. Подсилването на експортната база на областта може да се осъществи чрез привличане на предприемачи, партньори и съдружници, осигуряващи излаз на чужди пазари, както и чрез създаването на свободни икономически зони на територията на областта. Особена значимост придобива формирането на интегрирана икономическа среда, способна да привлича нововъведения и да развива по-широка инвестиционна активност. Много от съществуващите МСП на територията на Благоевградска област не разполагат с висококвалифициран персонал за разработване и въвеждане на нови технологии с цел повишаване обема и качеството на продукцията, за разработване на нов продукт, нов дизайн или други иновационни дейности. Поради това те не използват потенциала си за иновации. Добре известни са схемите за подпомагане на МСП в индустриално развитите страни. Те включват, най-вече, субсидиране на съществуващи фирми при наемане на млади висококвалифицирани специалисти. Предвид мобилността на човешките ресурси, тези схеми са най-прекия път към повишаване иновативния потенциал на промишлеността. Това е една от предпочитаните политики за повишаване иновативността на малките фирми, които не разполагат с финансови и човешки ресурси за извършване на изследователска и развойна дейност.

В съдържанието на параграфа последователно са представени конкретни препоръки и мерки за подобряване на **икономическата ефективност** по избрани области на въздействие: **вътрешна икономика** (*структурни реформи, международна търговия, чуждестранни инвестиции, заетост*); **регионална политика** (*публични финанси, фискална политика, институционална рамка, бизнес законодателство*); **бизнес среда** (*производителност и ефективност, пазар на труда, управленски практики, технологична инфраструктура, информационни и комуникационни технологии, научна инфраструктура, образование*).

3.3 Възможности за прилагане на добри европейски и световни практики за мониторинг и оценка на конкурентоспособността на предприятията.

Настоящото дисертационно изследване изисква да се систематизират и обобщат някои методи за анализ и оценка на конкурентоспособността на предприятията, използвани в анализа на организационни и конкурентни данни и информация, вкл. във времева перспектива. Това следва да благоприятства ефективно регионалния бизнес и бизнес анализаторите и ръководителите на регионалните предприятие в процеса на взимане на стратегическите и оперативни управленски решения. Често подобни решения се взимат в условията на ограничена информация и данни. Подобна

информация следва да се събира и обобщава в съответствие с целите на мониторинга на конкурентоспособността на отделните предприятия и регионалната икономика като цяло.

Р. Каплан и Д. Нортън разработват т. нар. “Balanced Scorecard” или **Балансирана система от показатели (BSc)**, като считат, че ако компаниите искат да оцелеят и да просперират в конкурентната среда на информационната епоха те трябва да използват системи за измерване и управление, базирани на техните стратегии и възможности. Авторите считат, че BSc, запазвайки финансовите системи за измерване като изключително важно обобщение на управленската и стопанска дейност на компаниите, акцентира върху един по-общ и интегриран набор от показатели, които свързват дългосрочния финансов успех с такива показатели като конкретните потребители, вътрешните процеси, служителите и цялостната системна дейност на компанията²³. Р. Каплан и Д. Нортън структурират BSc в четири направления, които позволяват баланс между краткосрочните и дългосрочните цели, между желаните резултати и механизмите за тяхното постигане и между твърдите обективни критерии и по-меките субективни показатели²⁴. Направленията, в които те разработват BSc са:

1. Финансово направление, за което се посочва, че финансовите показатели присъстват в BSc, тъй като са изключително ценни при измерването на икономическите последици от вече предприети действия. Стратегическите насоки на финансовото направление, които те включват са: ръст на приходите и разширяване на структурата на дейността; намаляване на себестойността и подобряване на производителността; използване на активите и инвестиционна стратегия.
2. Направление „Отношения с клиентите“, в което мениджърите определят онези потребителски и пазарни сегменти, в които бизнес единицата желае да се конкурира, както и показателите за измерване на нейната дейност в тези целеви сегменти. Групата от основни клиентски показатели включва пазарен дял; запазване на потребителската база; разширяване на потребителската база; степен на удовлетвореност на потребителите; рентабилност на потребителската база.
3. Направление „Вътрешни бизнес процеси“ – в него ръководството на компанията поставя онези най-важни вътрешни процеси на нейната дейност, в които организацията

²³ Каплан, Р., Д. Нортън. Балансирана система от показатели за ефективност. Как да превърнем стратегията в действие. „Класика и стил“ ООД, С., 2005, с. 29

²⁴ Пак там, с. 35

трябва да постигне отлични резултати и по-конкретно иновации; операции; следпродажбено обслужване.

4. Направление „Познания и развитие“, което определя онази инфраструктура, която организацията трябва да изгради, за да постигне своите дългосрочни цели за ръст и усъвършенстване. Принципните категории в това направление са възможности на служителите; възможности на информационните системи; мотивация, пълномощия и синхронизиране на личните цели.

Същевременно Р. Каплан и Д. Нортън извеждат три основни принципа, които способстват за привеждане на BSc на организацията в съответствие с нейната стратегия: причинно-следствени връзки; механизми за ефективност; финансова взаимовръзка.

Както с основание посочва Р. Георгиев, главната идея, заложена в концепцията на BSc е, че действията и показателите по посочените по-горе четири направления трябва да бъдат принципно, логически обвързани. По този начин се постига своеобразна логическа рамка от взаимосвързани ключови компетенции на компанията, привеждащи в действие нейните мисия, визия, стратегия и ресурси²⁵. В този контекст се счита, че BSc би могла да се разглежда като основа при формиране на измерителен апарат от показатели за анализ и оценка на конкурентоспособността на предприятието, тъй като обхваща комплексно и в пълнота всички аспекти от неговата дейност. За целите на настоящето изследване е направен опит да се формира и приложи система от индикатори и показатели, която да съответства в максимално висока степен на дефинираните принципи и изисквания по отношение на анализа и оценяването на конкурентоспособността на предприятието. Във втора глава на настоящето изследване²⁶ вече бе възприето становището на М. Велев, че основните характеристики на едно предприятие, които следва да се вземат като база при определяне на равнището и динамиката на неговата конкурентоспособност са: конкурентоспособност на предлаганата продукция; производителност на труда в предприятието; финансови резултати на предприятието; растеж на предприятието; иновативност на предприятието; производствена и маркетингова гъвкавост на предприятието; адаптивност на предприятието към пазара.

²⁵ Георгиев Р. Стратегиране и конкурентоспособност. „ПринтМедия“, С., 2013, с. 217

²⁶ Велев М. Оценка и анализ на фирмената конкурентоспособност. „Софттрейд“, С., 2004, с. 74

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Въпреки преследването на основната цел на регионалната политика - кохезията, регионалните анализи отчитат трайни тенденции в обратна посока. Научно-приложната стойност на дисертационния труд се заключава в теоретико-методологическите обосновки, като е показано как икономическата наука влияе върху съвременните модели и средства за реализация на концепцията за устойчиво развитие при оползотворяването на техногенните суровини. Предвид динамиката и сложността в управлението на регионалното развитие, укрепването на институционалния капацитет и координацията между звената, са постоянна и още по-изявена необходимост. Осезаемото подобряване на ефективността на институциите в регионалното развитие на областно ниво ще се търси в три направления: подобряване на институционалната координация в стратегическото планиране на регионалното развитие; подобряване на административните услуги за регионално развитие; развитие на между-общинските партньорства като ефективна форма за регионално развитие и повишаване на капацитета за подготовка и управление на проекти, които намират своето отражение в идентифицираните мерки по посочения приоритет.

Конкуренцията е процес на управление, от страна на пазарните субекти, на техните конкурентни предимства за постигане на победа или други цели в борбата с конкурентите, за удовлетворяване на обективни или субективни потребности, в рамките на действащото законодателство или в естествени условия. Конкуренцията е и движеща сила за развитие на обектите и субектите на управление и на обществото като цяло.

На съвременния етап на развитие на икономиката и обществото, компаниите функционират и се развиват в изключително динамично променяща се среда, към която са призвани да се адаптират. Постепенно и все по-интензивно, епохата на конкуриране основано на промишлените и производствени процеси се замества с епохата на конкуриране основано на технологичния и информационен прогрес. Икономическият потенциал на една страна, развитието и благосъстоянието на настоящето общество и бъдещите поколения зависят от минерално – суровинната база, мащабите на добив и преработка на полезните изкопаеми. Технологиите и обществото трябва да се развиват, за да се достигне до нови икономически разумни алтернативи за осигуряване на равнопоставеност между сегашните и бъдещите поколения по отношение на невъзобновимите природни ресурси. Стратегиите за насърчаване на ресурсната ефективност, рециклирането и повторното използване са важен елемент за постигане на

социално и икономическо развитие в контекста на ограничен достъп до ресурси и силна зависимост от вноса на суровини. Съществуват бариери затрудняващи формулирането на приемлива политика по отношение на ресурсите на локално, национално и международно равнище. Не на последно място може да бъде поставено липсата на съгласуваност между легитимните цели за практики за търсене и разпределяне на ресурси. Изводът, че успоредно с нарастването на мащаба на човешката намеса в природата нараства и материалните последици от неадекватни решения и действия се налага от само себе си.

В този ракурс възможностите за социално-икономическа развитие на област Благоевград имат важно стратегическо значение за устойчивото развитие на предприятията в областта. При определяне на подходите за оценка на териториалния растеж най-голямо значение следва да се отдаде на т. нар. подход на икономическата основа. Според него някои от дейностите в региона се приемат за основни, в смисъл, че тяхното разрастване води до общо гарантирано регионално развитие, но са налични и други такива, макар и второстепенни по важност, чието развитие е следствие от общото регионално развитие. Процесът на развитие е свързан и с реализирането на т.нар. относително предимство, изразяващо се в снабдяването на местния непреносим вход с ресурси, отличаващи се с определено количество, качество и цена, с богата и ефективна инфраструктурна изграденост. От една страна се цели повишаване ефективността на взаимодействие между институциите бизнеса и гражданското общество в процеса на координирано правене на политики.

Направените проучвания показват, че основната част от гражданското общество и бизнеса не познават процеса на правене на политики и като оценяват относително ниско както своята информираност по отношение на провежданите политики, така и по отношение на своя ангажимент спрямо тях. Необходимо е качествено подобряване на координацията между администрациите в стратегическото планиране на регионалното развитие. В това отношение целта е насочена към преодоляване на констатиран от междинните оценки на съответните планови документи проблем - липсата на достатъчна координация между звената на управление. Тази координация следва да се осъществява както хоризонтално - между отделните общини, области и райони, така и вертикално - между звената на национално, регионално и локално нива на планиране и управление, като и при двата подхода да се предоставят достъпни и публични каналнизиращи възможности за достъп до МСП в региона. Тук се включва и процеса на подобряване на административните услуги за регионално развитие за организациите.

Подобряването на административните услуги на населението и бизнеса е предпоставка за постигане на ускорено социалноикономическо развитие на местно и регионално ниво. Това е свързано пряко и с повишаване на капацитета на съответните администрации и звена на планирането.

Конкуренцията се отнася към най-важните елементи на пазарния механизъм. Посредством нея се обезпечават взаимодействието между пазарните субекти и се стимулира по-ефективно икономическо развитие. Следователно, изследването на същността и съдържанието на конкурентоспособността, трябва да се обвързва с конкретното равнище, за което се отнася анализът. Местното (регионалното) развитие е териториален разрез на общественото развитие и включва както количествени, така и качествени процеси. Количественият растеж се свързва с нарастването на доходите, на произведения продукт, на експорта и др., а качествено развитие – с нивото на услугите, които гражданите получават, с равнището на образованието, здравеопазването, културата, със сигурността и обществения ред, отдиха и т.н. Първите обикновено се наричат икономически фактори, а вторите – социални. Те обаче са толкова преплетени, че произнасянето за това – кои са определящи, е толкова комплицирано, колкото отговорът на въпроса кое е първичното – яйцето или кокошката. Регионалното развитие е основен ангажимент на местните органи, които в отношенията си с гражданите се стремят в максимална степен да удовлетворят техните потребности. За тази цел те разполагат с правомощия да вземат съответни решения, което ги определя като местна власт. Бизнес средата е типичен такъв фактор, който зависи както от общите икономически процеси в страната, така и от условията, които местната администрация създава за предприемачите – нивата на местните данъци и такси, ефективността на административното обслужване, наличието на електронни услуги и на обслужване на „едно гише“, ограничаване на корупцията, усвояване на европейски средства за регионално развитие, активност в привличането и задържането на големи инвеститори.

В по-широк план конкурентоспособността на микроикономическо равнище се постига там, където се пресичат добрата стратегия и висока оперативна производителност. Конкурентните предимства заемат централно място в процеса на формиране и развитие на конкурентоспособността на предприятието като теория и практика. Посредством тях се проявява самата конкурентоспособност. По този начин се формира връзката между тези категории, която се дефинира като причинно-следствена. Конкурентоспособността намира израз в проявлението на конкурентното предимство.

Едно от най-важните свойства на конкурентоспособността на предприятието е възможността тя да бъде управлявана. Променяйки характера на проявление на факторите влияещи върху конкурентоспособността, предприятието може да управлява равнището на своята конкурентоспособност и да подобрява конкурентните си позиции на пазара. Следователно, изучаването на факторите и на техните характеристики и въздействия, е от съществено значение за вземането на конкретни управленски решения, свързани с повишаването на конкурентоспособността на различните управленски равнища – предприятие, регион, отрасъл, държава.

Установяването на силата на въздействието им, на взаимовръзката между тях, на формираните от тяхното проявление условия, на динамиката им, на различните начини на съчетаването им, е важна предпоставка за определянето на стратегическото и текущото поведение на дадения субект.

Равнището на конкурентоспособност на микро-равнище, т. е. на предприятията, е следствие от влиянието на различни фактори. Те могат, отчитайки тяхната взаимна връзка и зависимост, да се разделят на две основни групи – фактори за конкурентоспособност на предприятието и фактори за конкурентоспособност на продукта.

Главна цел на системата за управление на конкурентоспособността на предприятието е обезпечаване на нейното високо равнище въз основа на адекватно управление на всички посочени фактори за конкурентоспособност. В този смисъл принципно изискване при проектиране и изграждане на системата за управление на конкурентоспособността на предприятието е тя да осигурява разкриване и формиране на конкурентните предимства и практическа реализация на резервите за повишаване на конкурентоспособността. Следователно, основната функция на системата за управление на конкурентоспособността е осигуряване на по-високото ѝ ниво в предприятието и повишаване на неговата пазарна устойчивост, въз основа на укрепване на позициите му на отрасловия пазар.

В този смисъл регионалните науки са призвани да разработят ефективни механизми за преодоляване на подобни затруднения, с цел да подпомагат бизнес изследванията, генериращи значим информационен ресурс. По своята същност аналитичната информация, събирана от бизнес изследвания, съдържа оценки на стопански ръководители за миналото, състоянието и краткосрочното бъдеще на бизнес среда. Основни идеи и виждания в дисертационния труд могат да бъдат подкрепа за успешно поемане на тези предизвикателства от администрацията. За да им отговори,

администрацията трябва да осъществи сериозни инвестиции за целенасочено изграждане и развитие на своя капацитет. Непосредствените цели на тези инвестиции трябва да бъдат подобряването на ефективността и ефикасността на проектите, на инфраструктурната изграденост и осигуреност на устойчивото развитие, а главната цел – повишаване на общественото благосъстояние. За постигането на тези цели от особено важно значение е формирането на адекватни човешки ресурси – висококвалифицирани специалисти, които смятат управлението на проекти за своя професия.

IV. СПРАВКА ЗА ОСНОВНИТЕ НАУЧНИ ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В дисертационния труд се открояват следните по-важни приносни моменти с научен и приложен характер:

1. Направен е системен теоретичен анализ на регионалната конкурентоспособност, на понятийния апарат и на релацията конкуренция – пазар.
2. Анализирано е въздействието на принципа на свободна пазарна конкуренция при наличието на конкуренция и при отсъствието на конкуренция.
3. Формулирани са последиците от нарушаването на принципа на свободна конкуренция в икономически и административно-наказателен аспект.
4. Проведено е емпирично изследване сред МПС в област Благоевград, участници на принципа на свободна конкуренция на регионалния пазар.
5. Обосновани са насоки с практико-приложен характер за повишаване конкурентоспособността на регионите.

V. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Kochev, Ivan. „THEORETICAL ASPECTS OF REGIONAL COMPETITIVENESS AND ITS EFFECTIVENESS“, In: International scientific conference: Trends in management of regional development and security, collection of reports, Ravda-UNWE, Bulgaria, 2018, pp. 181-187;
2. Kochev, Ivan. „CONCEPT FOR IMPROVING COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES IN BULGARIA“, In: International scientific conference:

Trends in management of regional development and security, collection of reports, Ravda-UNWE, Bulgaria, 2018, pp. 194-201;

3. „MODERN METHODS AND STAGES FOR ASSESSMENT AND ANALYSIS COMPETITIVENESS IN THE REGIONS“, In: II International Scientific Conference: Regional development and cross-border cooperation, Book of Proceedings, Pirot, Serbia, 2019, electronic edition, pp. 655-660.

**UNIVERSITY OF NATIONAL AND WORLD ECONOMY
FACULTY OF MANAGEMENT AND ADMINISTRATION
DEPARTMENT OF REGIONAL DEVELOPMENT**

D I S S E R T A T I O N A B S T R A C T

DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES AS A FACTOR FOR INCREASING REGIONAL COMPETITIVENESS

for the award of the educational and scientific degree "Doctor"
in the professional field 3.7 Administration and Management,
Specialty Administration and Management (Regional Development)

Doctoral student
Ivan Kochev

Supervisor
Assoc. Prof. Georgi Nikolov

Sofia, 2020

I. GENERAL CHARACTERISTICS OF THE DISSERTATION WORK

1. Relevance of the topic

In the current conditions of globalization of the economy, the development of entrepreneurship and enterprises faces a number of nowadays problems and future challenges. In the business practice, there are a number of examples of companies generating extreme profits by predicting changes in the competitive environment and their internal capabilities, as well as the right choice of an optimal strategy for improving the competitiveness of the enterprise. On the other hand, there are numerous examples of the contrary. Therefore, developing and implementing adequate competitive strategies is an important prerequisite for achieving competitive advantages and success in competing with competitors in the market. The management of the competitiveness of the enterprise is carried out in the conditions of high degree of uncertainty of the external environment and attenuation of signals from the competitive environment. This confronts the enterprise's competitiveness management system with significant difficulties related to its information provision with timely, sufficient and reliable information.

The relevance of the research topic is determined by the existing need for competitiveness management in order to achieve and maintain competitive advantages and success in the competitive struggle, sustainable growth and economic prosperity of the enterprises in the region and in this sense increase the competitiveness and investment attractiveness of the regional economy in its entirety. It is of utmost importance to analyze and evaluate the competitiveness of the enterprise in order to ensure, in the optimal time perspective, the system of competitiveness management necessary for the effective functioning. Such a mechanism could only be effective in the presence of sufficient and reliable information.

The existing objective need to develop a scientifically substantiated and practically applicable methodological framework for empirically examining of the competitiveness of enterprises imposes the requirement for empirical research. Such a methodological framework aims at examining the competitiveness of enterprises in a particular sector, region, etc. Based on the analysis of the empirical data obtained and the generated results, an objective assessment of both individual aspects and the competitiveness of surveyed enterprises as a whole can be created.

2. Object and subject of the study

The object of research in the dissertation is the competitiveness of the enterprise. The subject of the study is the region of Blagoevgrad in terms of output the regional specificity in the competitiveness of the enterprises in the territorial unit.

3. Research thesis

The main thesis of the research, adopted by the author of the study, is that the dynamics and level of competitiveness of the enterprise depends on the competitive potential and the influence of the determining external factors. The main thesis is proved by two working hypotheses. **Hypothesis 1** states that the factors that have a decisive influence on the level of regional competitiveness can be measured in a dynamic manner, influenced by the regional situation. This should help to improve and increase the competitiveness of individual enterprises in creating a favorable environment and vice versa, to act stagnant in the deteriorating environment of regional development. Such forecasting will help to better control the productivity and activity of the enterprise and adapt the strategic vision to the ever-changing environment. In the course of the assessment of regional potential, it can also be **hypothesized** that, through regional policies and a set of political levers, it could be influenced on the realization of the competitive potential of individual regional enterprises, thereby increasing the competitiveness of the regional economy (**Hypothesis 2**).

4. Purpose and tasks of the dissertation

The purpose of the dissertation is to find out to what extent the development of small and medium-sized enterprises is a factor for increasing regional competitiveness at the district level in the Republic of Bulgaria. The focus of the dissertation research is placed on the region of Blagoevgrad, where empirical studies of competitiveness are used to trace the particularities of the development of small and medium-sized enterprises depending on the functioning regional environment.

To achieve the goal of the study, the author sets himself the following research tasks:

- Defining the main theoretical and methodological issues of enterprise competitiveness;
- Characterization of the foundation of the concept of enterprise competitiveness management;
- Outline the main content characteristics of the individual components of the system for analysis and evaluation of regional competitiveness;

- Developing a methodological framework for empirical research on both the competitiveness of the individual enterprise and the competitiveness of the regional economy as a whole;
- Testing, for the purpose of practical empirical examination of the competitiveness of specific regional enterprises under the developed methodological framework.

The aim of the dissertation is to find out to what extent the development of small and medium-sized enterprises is a factor for increasing regional competitiveness at the district level in the Republic of Bulgaria. The focus of the dissertation research is focused on the Blagoevgrad region, where empirical studies of competitiveness are used to trace the peculiarities of the development of small and medium-sized enterprises depending on the functioning regional environment.

For achieving the aim stated above, the author sets the following research tasks:

- Defining the main theoretical and methodological issues of enterprise competitiveness;
- Characterization of the foundation of the concept of enterprise competitiveness management;
- Outline the main content characteristics of the individual components of the system for analysis and evaluation of regional competitiveness;
- Developing a methodological framework for empirical research on both the competitiveness of the individual enterprise and the competitiveness of the regional economy as a whole;
- Testing, for the purpose of practical empirical examination of the competitiveness of specific regional enterprises under the developed methodological framework.

5. Methodological, informational and theoretical foundation of the research

The achievement of the main goal and the fulfilment of the research tasks was accomplished through the dialectical, systematic and abstract-logical approach. The method used to conduct the survey is the systematic analysis (object analysis, presented as a system). The main goals of its implementation in this case are to deduce and justify the tendencies in the development of the studied phenomena and processes, which is followed by situational

analysis. Its application will characterize the status of the surveyed enterprises at a particular time or for a certain period of time. Depending on the management needs, a system of indicators will characterize the state of competitiveness and the enterprise in the sector. Comparative analysis also plays an important role in the current research. It draws conclusions about the place of the enterprise in the different sectors of the economy in terms of finances, investment activity, market presence, etc. To this end, comparative assessments of the basic parameters of enterprise competitiveness are applied. An important point in the study is the diagnostic analysis. It is used for a thorough examination of the conditions and factors that led to the ascertained condition of the enterprise. When conducting it, the main indicators that give a generalized characteristic of the enterprise's competitiveness will be determined first. It will then identify the main factors that are considered to determine the level of competitiveness. A constructive method was also applied in the dissertation. This method is used to develop a construction (model) for applying certain management approaches and tools to the operation of business units. Through this method, the individual elements are assembled together, thus creates a synergistic effect. Statistical methods play an important role as well. These methods investigate the properties of the studied population and test the research hypotheses. SPSS was used to create the database and process the information, and Microsoft's EXCEL results to graphically represent the results.

To provide theoretical and methodological foundation of this study was used specialized literature on the subject, research by Bulgarian and foreign authors together with questionnaires for the survey of managers of enterprises located in the territory of Blagoevgrad region conducted by the author. The inquiry was made in 2019, taking into account the annual financial statements of these companies for the same period.

The quantitative analysis in the dissertation consists in the application of modern methods and techniques of time series analysis to the available statistical data sets. Some links between the main statistical macroeconomic and regional indicators are examined in order to identify the factors that prove or reject the main thesis and the supporting hypotheses of the study. It should be noted that existing publications on the subject of regional competitiveness of enterprises are not sufficient to cover current problems and to analyze future challenges related to digitalization of the economy and its transformation to the new industrial revolution 4.0.

6. Scope and limitations of the study

With regard to the dissertation, it is also necessary to make some scientific reservations that limit the research.

They are as follows:

- a) the study is limited in time (ten-year time series, 2009 - 2019);
- b) location (enterprises located in the territory of Blagoevgrad region)
- c) methodology (specific approaches and methods selected);
- (d) it is envisaged that the survey will encounter difficulties in some of its practical implementations.

II. RESEARCH STRUCTURE

The dissertation is structured in an introduction, three chapters and a conclusion. The content of the dissertation includes a list of descriptions of the included diagrams, tables and figures, a list of used literature sources, as well as a set of applications with additional evidence for the implementation of the experimental work.

The content of the dissertation is presented in three chapters as follows:

DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES AS A FACTOR FOR INCREASING REGIONAL COMPETITIVENESS

CHAPTER ONE

SUMMARY, CHARACTERISTICS AND METHODOLOGICAL FRAMEWORK OF THE COMPETITIVENESS OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES

- 1.1 The essence of enterprise competitiveness
- 1.2 Competitive advantages of the enterprise in regional development
- 1.3 Regional competitiveness management concept for the enterprise

CHAPTER TWO

ANALYSIS AND ASSESSMENT OF THE COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISES IN THE REGION OF BLAGOEVGRAD

- 2.1 Classification of methods and stages for the assessment and analysis of regional competitiveness
- 2.2 Analysis of enterprises and their competitiveness at the level of regional territorial units in Blagoevgrad district.
- 2.3 Empirical analysis and assessment of competitiveness through modern research methods

CHAPTER THREE

GUIDELINES, MEASURES AND RECOMMENDATIONS TO INCREASE REGIONAL COMPETITIVENESS

3.1 Opportunities for improving the competitiveness of regional enterprises in Blagoevgrad region

3.2 Measures and activities to improve the competitiveness of regional enterprises

3.3 Opportunities for the implementation of good European and global practices for monitoring and evaluating the competitiveness of enterprises.

III. SYNTHESIZED EXPOSURE OF THE DISSERTATION

INTRODUCTION

Manufacturing technological innovation and efficient financial management are already proving insufficient to achieve, sustain and maximize the competitive advantages. Emphasis is placed on exploring the possibilities of continuously improving the quality and efficiency of competitiveness management, in order to create the necessary prerequisites for the sustainable growth and prosperity of regional enterprises. In this context, the dissertation research proposes the development of a scientifically substantiated and practically applicable methodological framework for empirical research into the competitiveness of enterprises.

The introductory part clarifies and substantiates the relevance and relevance of the research topic and motivates its choice. The main purpose and research tasks are outlined and the object and subject of the scientific search are determined. The main thesis and two working hypotheses have been formulated, the accepted methodology and information support for the analysis have been clarified. The research path of the dissertation is synthesized, its limitations are outlined, as well as the searches in the theoretical, methodological and scientific-applied perspective.

CHAPTER ONE: SUMMARY, CHARACTERISTICS AND METHODOLOGICAL FRAMEWORK OF THE COMPETITIVENESS OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES

The first chapter of the dissertation follows the classical theoretical and methodological scheme for characterization and analysis of fundamental definitions in the scientific field of competitiveness.

1.1 The essence of enterprise competitiveness

Competition is one of the most important elements of a market mechanism. It ensures the interaction between market entities and stimulates more efficient economic development. The key concepts in the field of competitiveness that form the system of competitive relations, arranged in their hierarchical sequence, interconnection and interaction are: competition, which stands at the highest level, below it is competitiveness, then there are competitive advantages, respectively, competitive weaknesses and, finally, competitive strategies.

As a result of the various definitions of competition that have been explored in detail, the following definition can be adopted, which largely integrates the main emphasis in defining it: competition is the process of managing market entities, their competitive advantages to achieve victory or other goals in the fight with competitors in order to satisfy objective or subjective needs, within the framework of applicable legislation or in natural conditions. Competition is also a driving force for the development of objects and entities of government and of society as a whole.

Clarification of the nature and content of the economic category of competition is becoming increasingly important and crucial for the formation of a comprehensive understanding and categorization of the essential elements of the enterprise's competitiveness and, consequently, the regional competitiveness of the territory.

The elaboration of the problem is based on the contemporary theoretical concepts of leading authors in the subject area of competition and strategy such as M. Porter, F. Kotler, C. Prahalad, G. Hamel, C. Fleisher, B. Bensoussan, R. Kaplan, D. Norton and others. S. Lindsay, R. Grant, J. Barney, D. Hitchens, L. Moffat, S. Stoner, T. Mangles, D. Wilson, J. Morrison, R. Daft H. Hinterhuber, P. Argenti, R. D'Aveni, B. Scott, W. Lasher, I. Angelov, K. Kunev, Art. Marinov, A. Damyanova, Jr. Velev, I. Chobanyaneva, M. Rybov, D. Stoyanov, S. Hristov, K. Alexandrov, N. Savelyeva, R. Fatkhutdinov, V. Markova, Y. Eleneva, G. Azoev, I. Lifits and others have made valuable contributions to the study of various aspects of the enterprise's competitiveness, management and monitoring.

The author of the thesis distinguishes several types of competition: according to the form of manifestation - by function; by type (generic); by subject (brand); general; according to the modes of influence and rivalry - price and non-price; hidden and direct.

The study of the nature and content of competitiveness is linked to the specific level to which the analysis relates. When researching and characterizing a country's national competitiveness, we are looking at macro-competitiveness; where competitiveness is regional, sectoral or sub-sectoral, cross-sectoral or corporate - meso-competitiveness; micro-competitiveness exists when individual enterprises and individual entrepreneurs compete.

The European model developed by the OECD gives the following definition of national competitiveness: "the degree to which a country can produce goods and services under free and fair market conditions, whose goods and services meet the requirements of international markets while maintaining and enhancing real long-term income of the people. " The main issue of macro-competitiveness is the ability of the nation to create an appropriate environment. This is, in a sense, guaranteed by the formation of competitive advantages in individual industries. In addition to the sectoral characteristics, regional development, as a policy, practice and activity, is also engaged in the study of the territorial factor. More broadly, microeconomic competitiveness is achieved where good strategy and high operational productivity intersect. A definition that gives a complete and accurate characterization of the competitiveness of the enterprise is the opinion of N. Savelieva: "The competitiveness of the enterprise is a multidimensional concept characterizing its dynamic, manageable property, determined by the set of competitive advantages and disadvantages, including the forming factors in the external economic environment and expressed in its ability to withstand competition in the internal and external markets for products, capital and labor over the period considered.

1.2 Competitive advantages of the enterprise in regional development

Competitiveness is a result reflecting the competitive advantages without which it is impossible to achieve²⁷. In order to formulate a clear understanding of the mechanism of competitiveness formation, disclosure of its content and internal links, it is necessary to examine the nature of competitive advantages²⁸.

- Theory of the absolute benefits of A. Smith, according to which the factors of competitiveness are natural resources, including climatic conditions;
- The theory of comparative costs by D. Ricardo and DS Mill, which add to natural resources and production costs;
- The theory of the comparative advantages of E. Heckscher, B. Olin, P. Samuelson, which determine as a factor of competitiveness the whole set of production factors;
- Concept for the competitive advantages of M. Porter, which includes in the competitiveness factors the whole set of factors of economic relations.

The emergence of the modern concept of competitive advantage is conditioned by the development of scientific and technological progress, globalization and internationalization of

²⁷ Азоев Г. Л., Челенков А. П. Конкурентные преимущества фирмы. Гос. ун-т упр., Национальный фонд подготовки кадров, Москва, Новости, 2000, с. 61

²⁸ Кюрова, В. Сезонность и конкурентоспособность в хотелиерския бизнес. Дисертация. Благоевград, 2011

competitive relations. The concept is based on "the principles of the strategy for increasing the competitiveness in individual sectors"²⁹.

In this section are analyzed a number of definitions of the essence of competitive advantage by which the cited authors examine the distinctive characteristics, properties and various influencing factors in support of the definition of the term³⁰. Summarizing the views submitted by different authors, it can be concluded that the competitive advantage is a particular positive quality of the subject or object, by which he excels and in which he differs in a positive aspect from his competitors.

Different classifications of competitive advantages are made in the scientific literature. Some authors have identified competitive advantages as cost-effective and axiological-based on product value³¹. Other authors distinguish between marketing (external) advantage and cost advantage (internal)³². An analysis of the literature on these issues shows that the economic benefits and costs are as straightforward as axiological and marketing. In order to clarify the nature of competitive advantages, the question of their sources is also important. A source of competitive advantage refers to the factors of the internal and external environment of the compared subjects and objects that give real or potential opportunities for success in the competition. Maintaining the sustainability of competitive advantages over a long period of time requires improving their resources. M. Porter promotes the view that a firm is profiting by building an adequate and permanent competitive advantage³³. It must be borne in mind that the competitive advantage based on the factors depends on the efficiency, effectiveness and method of their usage, as well as the mechanism of their specific application. The factor conditionality of competitive advantages indicates that, under certain conditions, the immediate characteristics of the entity and the business entity, as well as of the external environment, are transformed into competitive advantages. In this sense, A. Vorotnikov considers that the dynamic abilities of the subject of competition are also a factor of competitiveness³⁴. A comprehensive classification of factors that shape competitive advantage is provided by R. Fathutdinov³⁵, separating them into internal and external. In the context of

²⁹ Портър М. Международная конкуренция. Пер. с англ. Международные отношения, 1993, с. 14

³⁰ Напр. Ф. Котлър В. Маркова, Н. Савельева, Д. Стоянов, К. Палешутски, Р. Георгиев, D'Aveni, М. Рибов, М. Кузманова, Г. Азоев и др.

³¹ Рибов, М. Туризм без граници. Конкурентно предимство в туризма. „Нова звезда“, С., 2005, с. 62

³² Стоянов, Д. Конкуренция и стратегии – анализ и избор. Унив. изд. „Стопанство“, С., 1995, с. 6

³³ Иванова, Д., Н. Стоенчев, С. Ковачева, И. Иванов. Анализ на конкурентоспособността на малките и средни фирми от мебелната промишленост, Управление и устойчиво развитие, 1/2008, с. 465

³⁴ Воротников А. Стратегия повышения конкурентоспособности региона. Экономические стратегии, ЗИМА (05-06), 2001, с. 144-146

³⁵ Фатхутдинов Р. А. Управление конкурентоспособностью организации. Маркет ДС, Москва, 2008

regional competitiveness, the author's thesis focuses on the categorization of external factors, which include: the level of competitiveness of the country and individual sectors; the level of competitiveness of the region; state support for small and medium-sized businesses in the country and the region; legal regulation of the functioning of the economy of the country and the region; openness to society and the market; scientific level of managing the economy of the country, industry, region and applying the instruments of competitive economy; national standardization and certification system; state support for science and innovation; quality of information management provision at all hierarchical levels; the level of integration within the country as well as within the world community; tax rates in the country and regions; availability of accessible natural resources; the management training system; the climatic conditions and geographical position of the country and the region; the level of competition in all areas of activity in the country.

It is important to summarize that there is a close relationship and dependency between competitive advantages and competing strategies. The successful operation and development of an enterprise in competitive markets requires it to have competitive advantages over its competitors. Therefore, competitive advantages are the basis for the formation and realization of the enterprise's competitive strategy.

1.3 Regional competitiveness management concept for the enterprise

Factors for the competitiveness of the enterprise

One of the most important features of an enterprise's competitiveness is its ability to be managed. Studying the competitiveness factors of an enterprise, their characteristics and impacts, is essential for making specific management decisions related to improving the competitiveness at different management levels - enterprise, region, industry, country. With respect to the factors of competitiveness of the enterprise M. Velev gives a general definition, considering them as a complex of external and internal conditions, which determine the results of its activity and the level of its success compared to those of its competitors³⁶. This complex includes the various circumstances, processes, events, impacts, or characteristics of the enterprise, region, or country.

The level of competitiveness at the micro-level is a consequence of the influence of various factors, which are divided into two main groups: factors for the competitiveness of the enterprise and factors for the competitiveness of the product. K. Paleshutski's view is that despite the presence of many competitive factors and their different importance for different

³⁶ Велев, Мл. Оценка и анализ на фирмената конкурентоспособност. „Софттрейд“, С., 2004, с. 18

industries and activities, there are in general five main factors that determine the competitiveness of a production: *price; quality, technology; innovation; time.*

Researchers of the enterprise's competitiveness include in the internal factors price, quality, construction, marketing and management. Factors' classifications include such factors as financial, technological, human resources, organizational structure and system, productivity, innovation, quality, image and reputation, culture, product / service variability, flexibility, satisfaction with the product³⁷.

In scientific publications, the factors of product competitiveness are analyzed in several aspects in terms of: quality; the marketing mix; Consumer Value and Price. In terms of product quality to the internal factors of competitiveness, the studied authors generally relate to the management of the activity to achieve high quality, the quality of the processes of product formation, the quality of personnel management, the availability of internal quality information, the relationships with suppliers, the level of customer satisfaction and more.

In summary, all of the above factors in their complex, interconnectedness and interaction form the competitive advantages of the enterprise and its products and, accordingly, the level of its competitiveness. Their knowledge and disclosure of their degree of influence is essential for taking adequate and active action to increase its competitiveness.

Enterprise competitiveness management

The main objective of the competitiveness management system is to ensure its high level on the basis of adequate management of all the competitiveness factors studied. The competitiveness of an enterprise is determined by the set of its competitive strengths and weaknesses, which are interrelated and interdependent and act as a system, resulting in a synergistic effect. In this sense, enterprise-level competitiveness management can be seen as a process of generating and maintaining competitive advantages and overcoming competitive disadvantages. In this regard, the main objective of competitiveness management is to create and maintain competitive advantages.

Analytical review of the theoretical issues related to the competitiveness of the enterprise allows us to formulate some summaries and conclusions.

First, the main categories in the subject area of competitiveness arranged in descending gradation are: competition; competitiveness; competitive advantages, respectively, competitive weaknesses; competitive strategies. They are interconnected and in a process of

³⁷ Stoner, S. R. 1987. Distinctive Competitive and Competitive Advantage, *Journal of Small Business Management*, 25 (2), pp. 33-39; Bamberger, I. 1989. Developing Competitive Advantage in Small and Medium – Sized Firms, *Long Range Planning*, 22 (5), pp. 42-49.

continuous interaction, thus forming a system of competitive relations, which is one of the most important elements of the market mechanism and by which the interaction between market entities is ensured and economic efficiency is stimulated more effectively.

Second, there are many and varied theoretical perspectives on the nature, content and various qualities of competitiveness that shape its complex and multifaceted nature. The notion that competitiveness is based on higher value creation through continuous sustained productivity growth and improved product quality and innovation, which in turn leads to higher incomes and improved living standards largely unifying in the scientific literature in this subject area.

Third, there is a wide variety of approaches to defining an enterprise's competitiveness, and there is still no universally accepted definition of it. It is accepted that the definition according to which the competitiveness of an enterprise is a multidimensional concept characterizing its dynamic, manageable property, determined by the set of competitive advantages and disadvantages, including the forming factors of the external economic environment and expressed in its ability to withstand the competition in the internal and external markets for products, capital and labor over the period considered gives a complete and accurate characterization of the enterprise's competitiveness.

Forth, the competitiveness of an enterprise is the result of the presence of competitive advantages. The source of competitive advantage are the factors of the internal and external environment of the compared subjects and objects, which give real or potential opportunities for success in the competition, which determines the factor conditionality of the competitive advantages. Competitive advantages are the basis for formation and realization of the enterprise competitive strategy.

Fifth, an enterprise can manage its level of competitiveness and improve its competitive position in the market by changing in a positive direction the effect of the factors affecting its competitiveness. Therefore, the study of the factors of competitiveness of the enterprise, establishing the strength of their impact, the relationship between them, the conditions formed by their manifestation, is an important prerequisite for determining the strategic and current behavior of the enterprise.

Sixth, the main objective of an enterprise's competitiveness management system is to ensure its high level of sustainability and to strengthen its competitive position in the industry market through adequate management of competitiveness factors. The process of managing an enterprise's competitiveness consists of seven stages, which are in a logical sequence and interconnected and interdependent.

CHAPTER TWO: ANALYSIS AND ASSESSMENT OF THE COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISES IN THE REGION OF BLAGOEVGRAD

2.1 Classification of methods and stages for the assessment and analysis of regional competitiveness

The analysis of regional competitiveness requires a set of specific knowledge related to the development of the territorial economy as well as a good knowledge of micro and macro-economic indicators and defining the role of the economic entities and enterprises in it. This predetermines the focus of the analysis to be placed on regional competitiveness processes respectively for the dissertation research of the district of Blagoevgrad. Competitiveness is determined, on the one hand, by indicators related to the region's ability to compete with other regions (industry leaders) and, on the other, as a result of which regional competitiveness has led to positive economic and regional results of the development.

The systematization of a detailed and extensive knowledge of the competitiveness of the region should be implemented at several levels, starting from the lowest - the individual regional enterprise (specialized in the implementation of typical for a particular economic activity), second - good knowledge of the region and the typology of its economy, third is the national and institutional level that explores not only the position and rank of regional enterprises in the context of national ones, but also the site of the regional economy in the structure of the national economy.

At this stage of the dissertation, the functional inertia of Blagoevgrad district is examined in terms of competitiveness and in terms of the intensity of regional development. The study is based on the fact that this process outlines the contours of the socio-economic and technical tendencies, through which it will be forced to function its relevant structural element (natural, legal or non-profit entity) of the regional system - Blagoevgrad district. The retrospective analysis in this research case presents statistics over a ten-year period. This part of the dissertation compares the pace of regional development of Blagoevgrad region for the stated above period and places its focus on the specificity of the situation for the period 2018-2019, taken as an institutional influencing force, which have a significant impact on the socio-economic and technical trends in the area with the institutional initiatives taken in the defined directions of the Regional Development Strategy of the Blagoevgrad District.

By socio-economic and technical trends relevant to the study of the competitiveness of enterprises in the regional development of Bulgaria we mean the manifestation and

interdependencies between two types of variables, correlated and indexed on the same indicators. These variables accept quantitative and qualitative separation. They will be considered as influencing forces, effects that are carriers of quantitative - monetary or indexed information, and correlative indices of carriers of qualitative information. They present some of the practical applicability of the research approach used³⁸. Condition for objective interpretation of the observed phenomena on the basis of establishing correlation between the considered influencing forces and effects on and from the regional development of the district and constituting a group of economically active persons operating in a certain territory in the case of Blagoevgrad region.

On this basis, the author distinguishes between competitiveness studies in two directions. In the first place are studies that analyze regional competitiveness as a cumulative result of factors, and second, studies dealing with the engines of competitiveness. Engines are all those determinants and presumptions of regions that create the technical foundation of a region, consisting mainly of infrastructure facilities, safety, technical characteristics of the region, natural resources, level and scope of services, number of companies, qualifications and number of employees, number and level of educational institution, quality of public administration, historical framework of the region. The results are effects of competitiveness and can be expressed and measured through regional indicators of economic development such as regional GDP per capita, unemployment rate, average wage and its comparison with national level, foreign direct investment inflows.

The author of this dissertation supports the proposed on the Second Central European Conference for Regional Science - CERS, 2007, Technical University of Kosice, Faculty of Economics, generalized model that represented regional competitiveness, with the figure below (Figure 1) is presented the author's interpretation of the model. According to him, the competitiveness of the region could be measured in two main aspects. On the one hand, these are competitive assets, and on the other, competitive results. They are, in turn, determined by a number of factors whose lack or presence have a significant and decisive influence on the positioning of the regional economy in the context of the national economy. In this sense, competing assets are determined by the economic, political and social context and environmental conditions, in the light of their respective underlying factors. Competitive results, in turn, are a function of business results achieved or the results of regional enterprises plus results that are directly dependent on the territorial specificity, based on the territorial

³⁸ Модела на *STEEPLE* анализа на устойчивост на регионалното развитие на местно ниво.

factor (they in turn are the foundation for the specialization of the region in a particular economic sector).

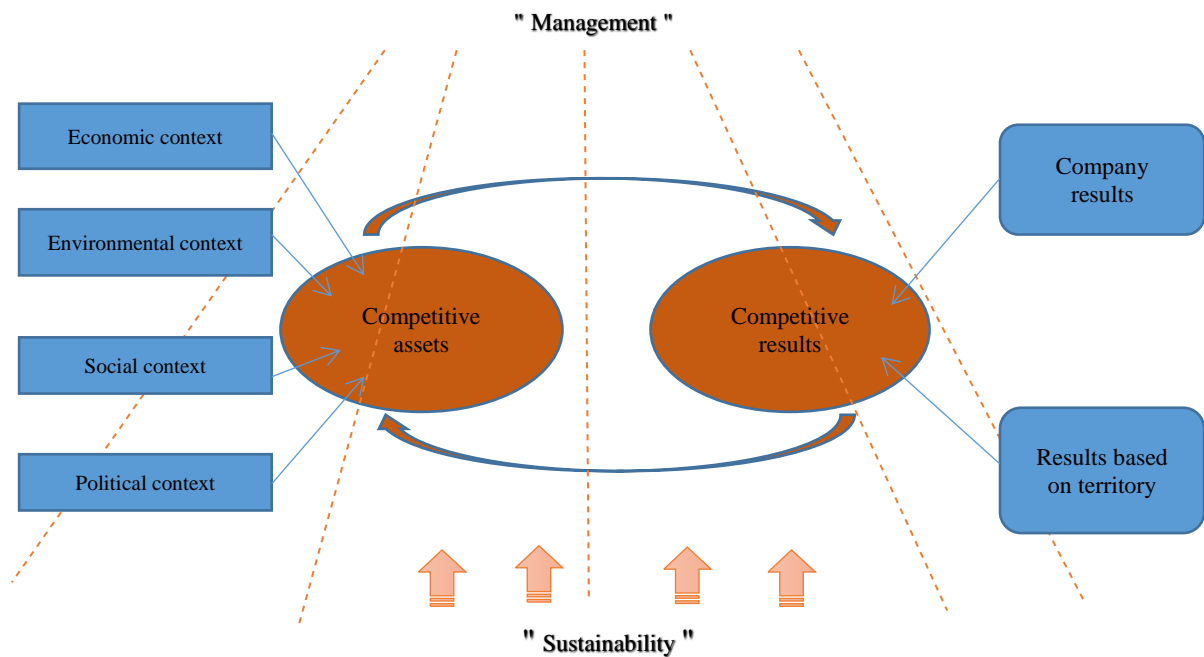

Figure 1: Competitive Assets and Competitive Outcomes

Regional factors can also be identified through the pyramidal model of regional competitiveness, which seeks to provide a systematic report describing the main aspects of improved competitiveness, where the objective of competitiveness is quality of life, measured by regional product, labor productivity and rate of employment³⁹:

³⁹ CONSTANTIN, D. L.: Recent Advances in Territorial Competition and Competitiveness Analysis. In: Romanian Journal of European Affairs, Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=963286>, p.4

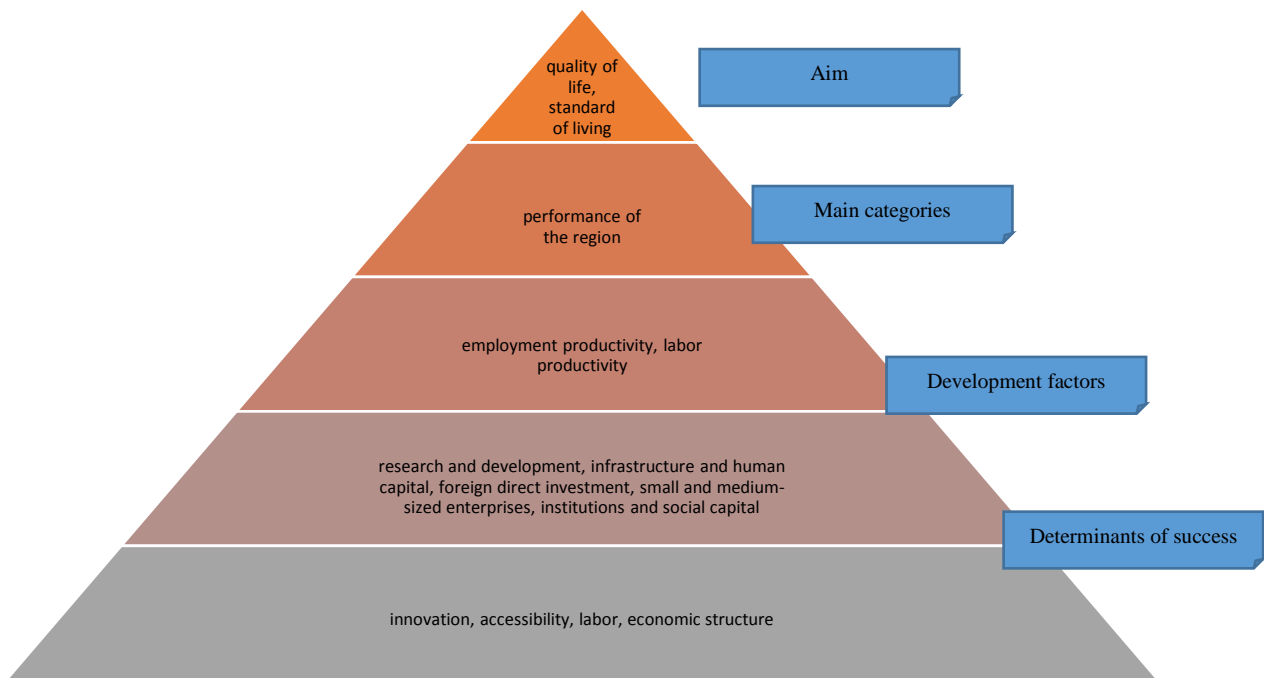

Figure 2: Pyramidal model of regional competitiveness (graphic adapted by the author)

To integrate the main factors of regional competitiveness, a model of the "regional competitiveness cap" is used, which is related to the realized regional results, productivity and regional factors of competitiveness. Based on the analysis of the factors affecting regional competitiveness, the author considers that competitiveness is a manageable variable consisting of many elements, each one of them can be used to benefit the competitiveness growth.

One of the most commonly used methods for assessing the competitiveness of an enterprise is the integrated integral (index) method of assessment, which is based on a comparative characterization of the activity of the enterprise and its strongest competitors in the market on a number of factors. The selection and evaluation of factors play a decisive role in the assessment, and in each case the choice of factors should be based on taking into account the characteristics of the enterprise. This method evaluates the competitiveness factors of both the enterprise and its products.

2.2 Analysis of enterprises and their competitiveness at the level of regional territorial units in Blagoevgrad district.

The enterprise competitiveness analysis is the final stage of competitiveness monitoring. As a result of the activities carried out during the preceding stages, all necessary information for analysis and evaluation is being prepared in practice. The stage of competitiveness analysis involves activities in several directions: 1. Identification of the target

markets, for which the competitiveness of the enterprise is evaluated; 2. Assessment of the competitiveness of the enterprise; 3. Determining the competitive advantages and disadvantages of the most important factors of competitiveness and accordingly measuring the competitive outperformance or delay of the enterprise in relation to its competitors; 4. Retrospective analysis of the dynamics of the enterprise's competitiveness level.

At this stage, there is no individual and commonly accepted approach in the scientific literature to determine the competitiveness of an enterprise, nor a methodological basis for assessing it. Many different methodologies for assessing the competitiveness of an enterprise are proposed and implemented^{40, 41}. According to M. Velev, the main characteristics of an enterprise that can be judged on its competitiveness are competitiveness of the offered production, productivity, financial results, growth, innovation, production and marketing flexibility, adaptability to the market. The existing methodological approaches for assessing competitiveness are grouped into two large groups: graphical methods and analytical methods.

The most commonly used matrix methods for evaluating an enterprise's competitiveness are: Market Share - Market Growth Matrix, developed by Boston Consulting Group; an attractiveness - competitiveness matrix developed by McKinsey on behalf of General Electric. It should be noted that in the presence of reliable information matrix methods allow to make an accurate assessment of the competitiveness of the business. However, in many cases, obtaining reliable information is difficult and the practical value of matrix methods is diminished. Moreover, they do not allow accurate quantification of the results of the competitiveness assessment. Analytical methods are also used in the scientific literature to evaluate the competitiveness of an enterprise, among which are the following: assessment of the level of competitiveness of the enterprise's products, assessment of the competitiveness of the enterprise according to its market share, differentiated valuation method, integral (index) method of evaluation, method based on the theory of competition efficiency, etc.

Some of these methods were applied in the analysis of the regional economy of Blagoevgrad region. This gives reason from a regional economic point of view, it gives

⁴⁰ Вж по-подробно Fleisher, C., B. Bensoussan. *Strategic and Competitive Analysis. Methods and Techniques for Analyzing Business Competition*. Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey, 2003, pp. 51-87, 103-124, 138-159, 375-472; Велев М. Оценка и анализ на фирмената конкурентоспособност. „Софттрейд“, С., 2004, с. 85-146; Савельева Н. А. Управление конкурентоспособностью фирмы. Феникс, Ростов на Дону, 2009, с. 204-286

⁴¹ Вж по-подробно Ghoshal, S., & Westney, D. E. (1991). «Organizing competitor analysis systems». *Strategic Management Journal*, 12(1), 17-31.

reason with certain condition that they be grouped in the following groups of municipalities with respect to the parametric index:

First group - Blagoevgrad municipality, has the highest level of economic development with relatively the highest adaptive capacity;

Second group - the municipalities of Gotse Delchev, Sandanski, Razlog, Bansko, Petrich. These are municipalities with relatively heterogeneous economic structures and economic power, but with great future development potential and opportunities to become local growth centers;

Third group - the municipalities of Hadzhidimovo, Strumyani, Kresna, Simitli, whose potentials are significantly higher than their current realization and with less adaptive opportunities to market conditions. Nevertheless, they are important support centers for the regional economy;

Fourth group - Belitsa, Satovcha, Yakoruda, Garmen are the municipalities forming the group of underdeveloped and underdeveloped municipalities in the district. To a large extent, this is due to the inherited mono-structure and underdevelopment of their economies.

The development of production is increasingly difficult due to the narrowing of the Bulgarian market, the lack of protection of Bulgarian production, which necessitates its continuous diversification. The extremely difficult adaptation of the enterprises from Blagoevgrad district to the market environment necessitates the implementation of a national strategy for its stabilization and development, especially as a basis for the development of high technologies.

The choice of the method of analysis is determined by the type of signs representing the phenomena studied. On the basis of the determined immanent characteristics of the competitiveness of the enterprise, a system of indicators is determined, through which the competitiveness is analyzed and evaluated. Changes in the sectoral structure of the economy are influenced by the different degree of crisis manifestation in individual sectors. Decreased shares of industry are offset by services and some agricultural activities. Changes in the structure of the public product of the district are a function of the dynamics of development of individual sectors and industries. This system includes two sets of indicators - *factorial and resultant*.

Statistical hypothesis testing proves or disproves the basic thesis explaining the dependence of the factors that determine competitiveness. The conceptual thesis of the thesis, which is verified for certainty, is that the strategic management of the process of concentration of capital in the enterprise determines its level of competitiveness. The changes

in the structure of the industry are passive and economic, especially for an area such as Blagoevgrad. Passive because they are due to different intensity of contraction of economic activity by sectors, not targeted, structural investment at the municipal level in Blagoevgrad district. Market conditions, because much of the collapse and competitiveness are due to the collapse of major foreign and regional markets, as well as a significant temporary contraction in domestic demand. The conjunctural issue is a problem because the Blagoevgrad district is not adaptive enough to normalize our internal relations so far - some of our demand will recover, but to a new quality level. These inevitable changes are, first and foremost, the product of past mistakes - such as the overdevelopment of electronics, electrical engineering, mechanical engineering and others for which there are none, and it is difficult to predict when markets will be available. The significant increase in the share of the extractive and primary industries (the coal industry; the timber industry; the building materials industry) is disturbing. The main direction - a natural continuation of the region's development so far, is determined by the state and capabilities of its industry. At the heart of such development are leading industries with small and medium-sized enterprises being built, in some cases complementary to the activities of larger industrial firms. The regional economic analysis of the competitiveness of the Blagoevgrad district is detailed in this paragraph with respect to: change in gross domestic product (GDP), sectoral structure of the economy, demographic situation, investment activity, technical infrastructure, education, social services, labor market, health care, income and living conditions, administrative services, taxes and fees, security and justice, culture, environmental protection and more.

2.3 Empirical analysis and assessment of competitiveness through modern research methods

In addition to the peculiar challenges that are generated by the new socio-economic paradigms, modernity also has unlimited possibilities for analysis, evaluation and forecasting, thanks to the scientific, technical, technological and information progress. This brings the theory of sustainable and balanced development to a new contemporary stage, characterized by the ability to control and curb emerging crises, an integral part of any developing society.

This questionnaire survey was conducted to prepare the dissertation and is consistent with its underlying purpose and objectives. The results of the study aim to examine the competitive behavior of SMEs and the society of the study area and its relation to the sustainable socio-economic development of Blagoevgrad district for enhancing regional competitiveness. The findings and conclusions obtained will be used as a starting point to

identify and analyze the links between a number of factors and outcomes shaping regional competitiveness and the socio-economic development of the area.

The survey is part of the dissertation and is intended to offer an analysis and to show those opportunities and deficits that appear in the research and evaluation of the development of SMEs and their relation to socio-economic development and regional competitiveness.

The overall aim of the study is similar and coincides with the overall purpose, thesis and hypotheses of the thesis: finding statistically significant links and relationships between the development of SMEs and increasing the regional competitiveness of the area. The level of competitiveness of an enterprise depends on the competitive potential and the influence of the determining external factors. In this sense, two specific goals and objectives are identified - the identification of factors, with a decisive influence on the level of competitiveness that can be measured and the dynamics that occur in them - predicted. This should help to improve and increase the competitiveness of individual businesses. Such forecasting will help to better control the productivity and activity of the enterprise and adapt the strategic vision to the ever-changing environment. And the second specific task is to identify the opportunity, through regional policies and a set of political levers, to influence the realization of the competitive potential of individual regional enterprises, thereby increasing the competitiveness of the regional economy. The scope of the survey is the territory of the Blagoevgrad District, and its target group is the management staff of SMEs in the Blagoevgrad District. Opinion polls are conducted using the electronic survey method, which implies the rapid collection of diverse and diverse information.

The results obtained are presented in tables, diagrams and graphs. The data analyzed provide an overall picture of regional development trends in the respective areas, highlight deficits and potentials through the prism of public opinion and study public attitudes.

The study, entitled "Exploring the Possibilities for Increasing the Regional Competitiveness of Blagoevgrad Region through SME Development", was implemented for the purposes of this dissertation and was conducted in 23 separate organizations of different legal status. This provided the opportunity to identify the opinion and position of businesses in the region from different economic sectors, with a strong correlation between the answers provided, the economic sectors and the size of the enterprises. More than 55% of the organizations included in the survey are of the private limited company (Ltd.) type, and just over 30% are sole proprietors in the field.

This analysis presents the results of the study and makes recommendations on conducting other similar inquiries to the community and utilizing the results obtained in the

course of action to improve the regional environment in terms of developing regional competitiveness through the prism of SMEs, social and economic community development, as a whole, as a complete integrated process complex.

CHAPTER THREE

GUIDELINES, MEASURES AND RECOMMENDATIONS TO INCREASE REGIONAL COMPETITIVENESS

3.1 Opportunities for improving the competitiveness of regional enterprises in Blagoevgrad region

The competitiveness of the regional economy is defined as the ability of a region to create and maintain an environment that supports the long-term sustainable development of business and the prosperity of society, adequate to the dynamically changing interconnected impact of a wide range of endogenous and exogenous factors. In this way, global and direct benefits are generated directly and indirectly. Competitiveness is relative, not absolute, and in that sense it is changing both as a result of the development of internal engines for economic growth (resources, technologies, competences) and under the influence of changes in the external competitive environment.

Regional and corporate competitiveness are complementary and predetermined. The competitiveness of companies is determined not only by their potential to create better product offerings under more favorable conditions than their competitors, but also by the presence of a business environment that will allow them to do so in an optimal and highly efficient way. In turn, the level of competitiveness of the regional economy is created by transparently and effectively functioning state institutions, but it finds expression in the behavior of Bulgarian companies on the world markets.

Building unique competitive advantages starts with a good knowledge of regional strengths and challenges. This includes their origins and nature, going through the definition of a relevant set of goals for scientific, technological and economic development based on a broad public debate and the involvement of all stakeholders. The success of the process depends on the ability to maintain a dynamic balance between influencing factors of a conflicting nature.

There are four main areas for enhancing and improving the state of regional competitiveness of the economy:

- economic efficiency,
- regional policies,

- business environment
- infrastructure.

For measuring progress, each of these four areas is seen as a composite indicator, defined by a broader set of quantitative and qualitative indicators.

Economic efficiency is a comprehensive indicator that reflects the state of the regional economy as a result of past decisions and policies implemented, evaluated in the context of the achieved interregional and international positions of the country. The cost-effectiveness analysis is based on the presumption that the application of market economy principles, as well as the promotion of competition between undertakings within the regional market, are a prerequisite for their better performance and greater competitiveness on national and external markets. For its part, the successful presentation of the national economy in international trade and attracting foreign investment supports and is an engine of growth for nationally represented companies.

Good results on regional policy indicators are an indication of well-functioning state institutions and their regional subdivisions, which have the administrative capacity to objectively assess the potential of the regional, and more broadly, national economy, to identify an adequate set of priorities and aims at economic development and the implementation of mechanisms to achieve them in a way that minimizes the barriers and obstacles to the activity of enterprises.

Good results on business environment indicators are the result of the implementation of successful policies to promote the supply and demand for production factors (financing and investment, competencies embodied in new technology knowledge); responsible financial management and a well-developed internationally integrated financial sector; business that functions in an innovative, successful and responsible way.

The infrastructure indicator captures the factors of the business environment crucial for the development of an open innovative regional economy, oriented and supporting change based on developed networks for provision and sharing of resources, information and technology transfer, mobility of people, accessible and quality public services.

For this purpose, the critical infrastructure is the traditional infrastructure (energy, transport, utility sector) that underpins economic development; high-tech infrastructure (ICT, e-government, R&D) providing competitive advantages based on competence and knowledge; the areas of health, the environment and education that determine the quality of life and create the factors (sound and qualitative human resources) for the long-term sustainable

development of the nation. High performance on infrastructure indicators is an indicator of a developed and effectively functioning basic, technological and scientific infrastructure. Initiative is in the hands of both state institutions and enterprises with regard to the successful implementation of new technological solutions. Adequate and accessible educational and health resources are an important complement to the attractiveness of the environment.

3.2 Measures and activities to improve the competitiveness of regional enterprises

As a result of the conducted analysis and the conducted survey, some of the main challenges and problems in the development of the specialization of the region and its separate economic sectors were identified. What is striking is the chaos of both development policies and the actions and initiatives taken. It is necessary to identify a limited number of priority areas to promote appropriate actions, mechanisms and measures to enhance the competitiveness of the region and to find it in the national economy, as well as in the European and global ones. In the author's opinion, it is necessary to seek and focus on the sectoral territorial specialization of the region. Subsequently, by means of concentrated financial instruments, the strengthening of individual sectors and thus the regional economy to improve its competitiveness, both in its entirety and in relation to individual enterprises.

The regional industry's large-scale reliance on small and medium-sized enterprises, the lack of clusters or larger competitive and strategic industries condemns it to instability. In agriculture, the situation is similar. Effective production in micro-business or family farms cannot be sought. The potential of local resources needs to be harnessed to the fullest. Noteworthy are the efforts to plan suburban areas for industrial construction and to seek new forms to enhance the skills and management skills of management. Reinforcement of the region's export base can be achieved by attracting entrepreneurs, partners and partners providing access to foreign markets, as well as by creating free economic zones on the territory of the region. Particularly important is the formation of an integrated economic environment capable of attracting innovation and developing wider investment activity. Many existing SMEs in the territory of Blagoevgrad region do not have highly qualified staff to develop and introduce new technologies in order to increase the volume and quality of production, to develop a new product, a new design or other innovative activities. Therefore, they do not use their potential for innovation. Support schemes for SMEs in industrialized countries are well known. These include, in particular, subsidizing existing firms to hire young highly qualified professionals. Given the mobility of human resources, these schemes are the shortest route to enhancing the innovative potential of industry. This is one of the

preferred policies for enhancing the innovativeness of small businesses that lack the financial and human resources to carry out research and development.

The content of the paragraph consistently presents specific recommendations and measures to improve economic efficiency in selected areas of impact: domestic economy (structural reforms, international trade, foreign investment, employment); regional policy (public finances, fiscal policy, institutional framework, business legislation); business environment (productivity and efficiency, labor market, management practices, technological infrastructure, information and communication technologies, scientific infrastructure, education).

3.3 Opportunities for the implementation of good European and global practices for monitoring and evaluating the competitiveness of enterprises.

This dissertation requires that some methods for analyzing and evaluating the competitiveness of enterprises used in the analysis of organizational and competitive data and information be systematized and summarized, incl. in time perspective. This should effectively support regional business and business analysts and regional business leaders in the strategic and operational management decision-making process. Often, such decisions are made in the context of limited information and data. Such information should be collected and summarized in accordance with the objectives of monitoring the competitiveness of individual enterprises and the regional economy as a whole.

R. Kaplan and D. Norton develop the so-called "Balanced Scorecard" or the Balanced Scorecard (BSc), thinking that if companies want to survive and thrive in the competitive environment of the information age, they need to use measurement systems and management based on their strategies and capabilities. The authors believe that BSc, while retaining financial measurement systems as a crucial summary of company management and business activity, emphasizes on a more general and integrated set of metrics that link long-term financial success to indicators such as specific customers, internal processes, employees and the overall system activity of the company⁴². R. Kaplan and D. Norton structure the BSc in four directions that strike a balance between short-term and long-term goals, between desired outcomes and the mechanisms for achieving them, and between rigid objective criteria and softer subjective indicators⁴³. The areas in which they develop BSc are:

⁴² Каплан, Р., Д. Нортън. Балансирана система от показатели за ефективност. Как да превърнем стратегията в действие. „Класика и стил“ ООД, С., 2005, с. 29

⁴³ Пак там, с. 35

1. Financial strand, which indicates that financial indicators are present in the BSc as they are extremely valuable in measuring the economic impact of actions already taken. The strategic directions of the financial direction they include are: growth of revenues and expansion of the structure of activity; reducing costs and improving productivity; asset utilization and investment strategy.

2. The Customer Relations Department, in which managers identify those consumer and market segments in which the business unit wishes to compete, as well as performance metrics for those target segments. The core customer metrics group includes market share; preserving the customer base; expanding the customer base; degree of consumer satisfaction; profitability of the customer base.

3. Internal Business Processes - in it the management of the company sets out those most important internal processes of its activity, in which the organization must achieve excellent results and in particular innovations; operations; After sales service.

4. The Knowledge and Development Division, which defines the infrastructure that an organization needs to build in order to achieve its long-term goals of growth and improvement. The principal categories in this area are employee capabilities; capabilities of information systems; motivation, empowerment and synchronization of personal goals.

At the same time, R. Kaplan and D. Norton set out three basic principles that help bring an organization's BSc into line with its strategy: cause and effect; efficiency mechanisms; financial interconnection.

As R. Georgiev rightly points out, the main idea enshrined in the BSc concept is that the actions and indicators in the above four strands should in principle be logically bound. In this way, a logical framework of interrelated key competencies of the company is achieved, which drives its mission, vision, strategy and resources. In this context, it is considered that the BSc could be considered as the basis for the formation of a measurement apparatus of indicators for analyzing and assessing the competitiveness of an enterprise, since it covers all aspects of its activity in a comprehensive and complete way. For the purposes of this study, an attempt has been made to develop and implement a system of indicators and indicators that is as consistent as possible with the defined principles and requirements regarding the analysis and evaluation of the enterprise's competitiveness. In the second chapter of this study, M. Velev's view was already taken that the main characteristics of an enterprise that should be taken as a basis in determining the level and dynamics of its competitiveness are: the competitiveness of the products offered; productivity of the enterprise; financial results of the

enterprise; business growth; innovativeness of the enterprise; production and marketing flexibility of the enterprise; adaptability of the enterprise to the market.

CONCLUSION

Despite the pursuit of the main objective of regional policy - cohesion, regional analyzes show lasting trends in the opposite direction. The scientific and applied value of the dissertation is based on theoretical and methodological justifications, showing how economic science influences contemporary models and tools for the realization of the concept of sustainable development in the utilization of technogenic raw materials. Given the dynamics and complexity of regional development management, the strengthening of institutional capacity and coordination between units are a constant and even more pressing need. The tangible improvement of the efficiency of the institutions in the regional development at the regional level will be sought in three directions: improvement of the institutional coordination in the strategic planning of the regional development; improving administrative services for regional development; development of inter-municipal partnerships as an effective form of regional development and enhancing the capacity to prepare and manage projects that are reflected in the identified measures under this priority.

Competition is the process of managing, on the part of market entities, their competitive advantages in order to achieve victory or other objectives in the fight against competitors, in order to satisfy objective or subjective needs, within the framework of the legislation in force or in natural conditions.

Competition is also a driving force for the development of objects and entities of government and of society as a whole.

At the current stage of economic and social development, companies function and evolve in an extremely dynamic environment that they are called to adapt to. Gradually and increasingly, the era of competition based on industrial and manufacturing processes is being replaced by an era of competition based on technological and information progress. The economic potential of a country, the development and prosperity of the present society and future generations depend on the mineral base, the scale of extraction and processing of minerals. Technology and society must evolve to come up with economically viable alternatives to ensure a balance between present and future generations with regard to non-renewable natural resources. Strategies to promote resource efficiency, recycling and reuse are an important element in achieving social and economic development in the context of limited access to resources and strong dependence on raw material imports. There are barriers to formulating an acceptable resource policy at local, national and international levels. Last

but not least, there is a lack of consistency between the legitimate objectives for search and resource allocation practices. The conclusion is that, as the scale of human intervention in nature increases, the material consequences of inadequate decisions and actions are self-imposed. Thus, the opportunities for socio-economic development of Blagoevgrad district are of strategic importance for the sustainable development of the enterprises in the district. In defining approaches to assessing territorial growth, the so-called economic-based approach should be given the highest importance. According to him, some of the activities in the region are considered essential, in the sense that their expansion leads to generally guaranteed regional development. But there are others, not so important, whose development is a consequence of overall regional development. The development process is also related to the realization of the so-called. a relative advantage resulting in the provision of local portable input with resources of varying quantity, quality and cost, with a rich and efficient infrastructure. On the one hand, the aim is to increase the effectiveness of interaction between business institutions and civil society in the process of coordinated policy making.

Studies have shown that the bulk of civil society and business are not aware of the policy-making process and generally give extremely low evaluations of strategy papers drawn up and implemented during the closing period. This leads to the logical conclusion that qualitative improvement of coordination between administrations in strategic planning of regional development is needed. In this respect, the aim is to overcome the problem identified by the mid-term evaluations of the relevant planning documents - the lack of sufficient coordination between management units. This coordination should take place both horizontally - between municipalities, districts and districts, and vertically - between units at national, regional and local levels of planning and management. This includes the process of improving administrative services for regional development. Improving the administrative services of the population and business is a prerequisite for achieving accelerated socio-economic development at local and regional level. This is directly related to the capacity building of the respective administrations and planning units.

Competition is one of the most important elements of a market mechanism. It ensures the interaction between market entities and stimulates more efficient economic development. Therefore, the study of the nature and content of competitiveness must be linked to the specific level to which the analysis relates. Local (regional) development is a territorial cross section of social development and involves both quantitative and qualitative processes. Quantitative growth is related to the increase in incomes, the product produced, exports, etc., and the qualitative development - the level of services that citizens receive, the level of

education, health care, culture, security and public order, recreation, etc. .n. The former are usually called economic factors and the latter are social. However, they are so intertwined that deciding which ones are decisive is as complicated as the answer to the primary question - the egg or the hen. Regional development is a major commitment of local authorities, who, in their relations with citizens, seek to maximize their needs. To that end, they have the power to take appropriate decisions, which defines them as local authorities. The business environment is a typical factor that depends both on the general economic processes in the country and on the conditions that local government creates for entrepreneurs - the levels of local taxes and fees, the efficiency of administrative services, the availability of electronic services, and the "one stop shop, "curbing corruption, absorbing European funds for regional development, being active in attracting and retaining large investors.

More broadly, microeconomic competitiveness is achieved where good strategy and high operational productivity intersect. Competitive advantages are central to the process of forming and developing the competitiveness of an enterprise, both in theory and in practice. Through them, competitiveness itself is manifested. In this way, the relationship between these categories is formed, which is defined as cause and effect. Competitiveness is reflected in the manifestation of competitive advantage.

Competitiveness is a result reflecting the presence of competitive advantages, without which its achievement is impossible. In order to formulate a clear understanding of the mechanism of competitiveness formation, disclosure of its content and internal links, it is necessary to examine the essence of competitive advantages

One of the most important features of an enterprise's competitiveness is its ability to be managed. By changing the nature of the factors affecting competitiveness, an enterprise can manage its level of competitiveness and improve its competitive position in the market. Therefore, the study of factors and their characteristics and impacts is essential for making specific management decisions related to increasing the competitiveness at different levels of management - enterprise, region, industry, country.

Establishing the power of their impact, the relationship between them, the conditions formed by their manifestation, their dynamics, the different ways of combining them, is an important prerequisite for determining the strategic and current behavior of a given entity.

The level of competitiveness at the micro level, that is, the enterprises, is a consequence of the influence of various factors. Considering their interconnection and dependence, they can be divided into two main groups - the factors of enterprise competitiveness and the factors of product competitiveness.

The overriding objective of an enterprise's competitiveness management system is to ensure its high level, based on the adequate management of all the above competitiveness factors. In this sense, a fundamental requirement in designing and building an enterprise's competitiveness management system is that it provides for the detection and formation of competitive advantages and the practical implementation of the competitiveness enhancement reserves. Therefore, the main function of the competitiveness management system is to ensure its higher level in the enterprise and to increase its market stability, based on strengthening its position in the industry market.

In this context, the regional sciences are called upon to develop effective mechanisms to overcome such difficulties in order to support business research that generates a significant information resource. By its very nature, the analytical information gathered from business research contains assessments of business executives about the past, condition and short-term future of the business environment. Basic ideas and insights in dissertation work can support the successful adoption of these challenges by the administration. In order to respond, the administration needs to make serious investments to purposefully build and develop its capacity. The immediate objectives of these investments should be to improve the efficiency and effectiveness of projects, the infrastructure and sustainability of the development, and the main objective - to improve public well-being. The formation of adequate human resources - highly skilled professionals who consider project management as their profession - is of particular importance for achieving these goals.

IV. REFERENCE TO THE MAIN SCIENTIFIC CONTRIBUTIONS TO THE DISSERTATION

The following major points of scientific and applied character are highlighted in the dissertation:

1. A systematic theoretical analysis of regional competitiveness, of the conceptual apparatus and of the competition-market relation has been made.
2. The impact of the principle of free market competition in the presence of competition and in the absence of competition has been analyzed.
3. The consequences of the violation of the principle of free competition in economic and administrative-penal aspect are formulated.
4. An empirical study was conducted among motor vehicles in Blagoevgrad region, participants of the principle of free competition in the regional market.
5. Practical guidelines for enhancing the competitiveness of regions are justified.

V. LIST OF DISSERTATION RELATED PUBLICATIONS

1. Kochev, Ivan. „THEORETICAL ASPECTS OF REGIONAL COMPETITIVENESS AND ITS EFFECTIVENESS“, In: International scientific conference: Trends in management of regional development and security, collection of reports, Ravda-UNWE, Bulgaria, 2018, pp. 181-187;

2. Kochev, Ivan. „CONCEPT FOR IMPROVING COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES IN BULGARIA“, In: International scientific conference: Trends in management of regional development and security, collection of reports, Ravda-UNWE, Bulgaria, 2018, pp. 194-201;

3. „MODERN METHODS AND STAGES FOR ASSESSMENT AND ANALYSIS COMPETITIVENESS IN THE REGIONS“, In: II International Scientific Conference: Regional development and cross-border cooperation, Book of Proceedings, Pirot, Serbia, 2019, electronic edition, pp. 655-660.